

บทที่ 2

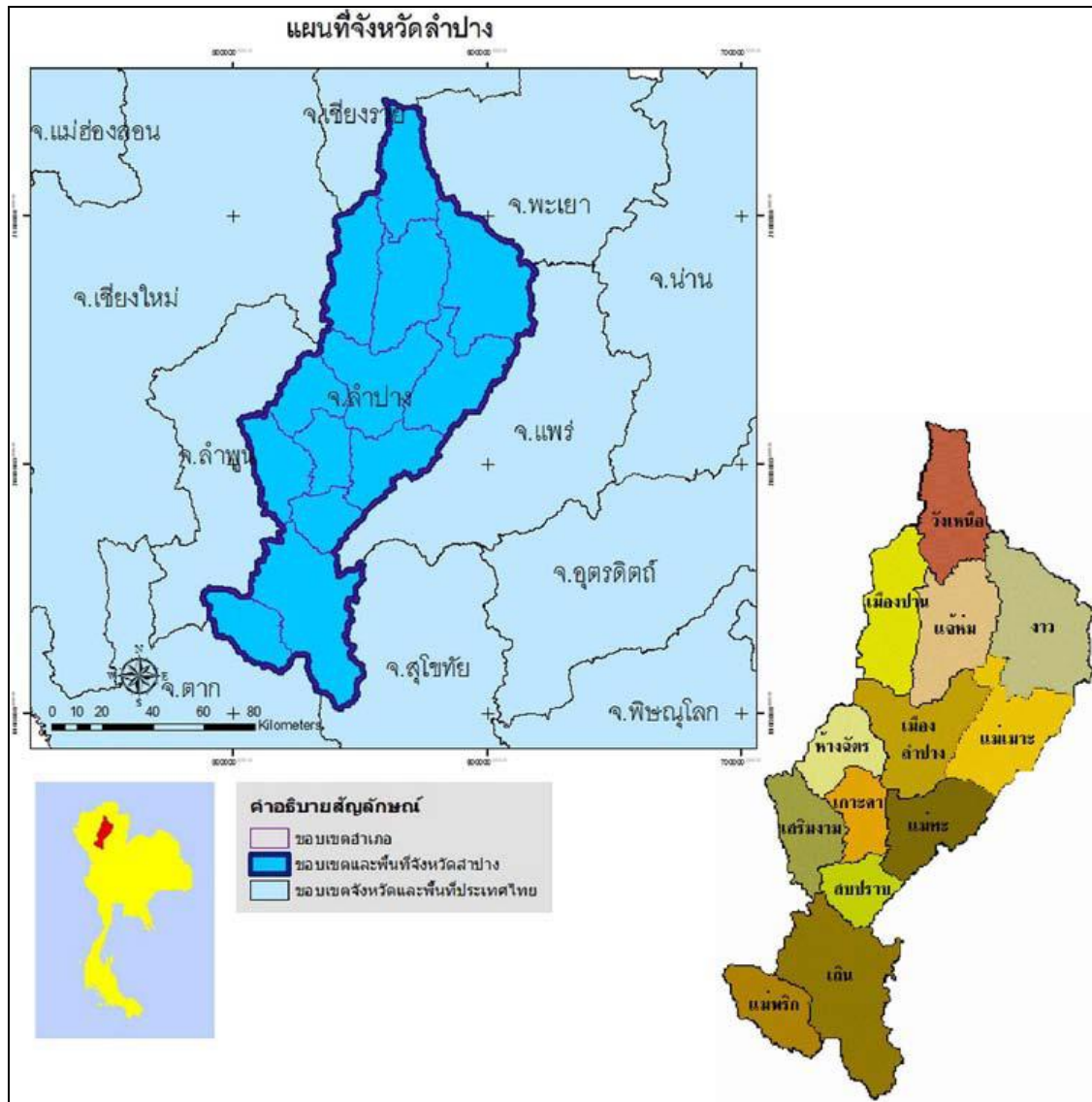
แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาภาคเอกสารเพื่อทบทวนวรรณกรรมและสถานะภาพความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์มรดกวัฒนธรรม และวัฒนธรรมประเพณีสำคัญของเมืองนครลำปางรวมทั้งแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

- 2.1 บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง
- 2.2 ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของเมืองนครลำปาง
- 2.3 องค์ความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
- 2.4 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้
  - 2.4.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
  - 2.4.2 แนวคิดการออกแบบนิทรรศการ
  - 2.4.3 แนวคิดการจัดกลุ่มห้องแสดงนิทรรศการ
- 2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 2.5.1 งานวิจัย
  - 2.5.2 เอกสารและหนังสือ
- 2.6 กรอบแนวคิดการศึกษา

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง

แผนที่ 2.1 แสดงแผนที่จังหวัดลำปาง
ที่มา : รายงานยุทธศาสตร์การพัฒนาลำปาง พ.ศ. 2556

2.1.1 สภาพที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดลำปางเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย คือ เมืองเขลางค์ในอดีต จังหวัดลำปางตั้งอยู่พื้นที่ตอนในใจกลางภาคเหนือ ละติจูด (รูดัง) 17.21 ลองจิจูด (แวง) 98.45 ตามแผนที่ ทหาร ราวาง4854 || ลำดับ L7017 สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 268.6 เมตร ห่างจาก กรุงเทพฯตามแนวทางหลวงแผ่นดิน 602 กิโลเมตร มีขนาดพื้นที่ 12,533,961 ตารางกิโลเมตร หรือ 7,833,726 ไร่

จังหวัดลำปางมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้
ทิศเหนือ ติดกับจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดพะเยา จุดเหนือสุดอยู่ที่ ตำบลวังแก้ว อำเภอวังเหนือจังหวัดลำปาง
ทิศใต้ ติดกับจังหวัดตาก จังหวัดสุโขทัย จุดใต้สุดอยู่ที่ตำบลเวียงมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก ติดกับจังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดสุโขทัย จุดตะวันออกสุด อยู่ที่ตำบลบ้านแหง อำเภองาวจังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก ติดกับจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จุดตะวันตกสุดอยู่ที่ตำบลแม่พริก จังหวัดลำปาง

2.1.2 สภาพภูมิประเทศ

จังหวัดลำปางมีลักษณะเป็นรูปวงรี ภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขา ที่ราบสูง และที่ราบลุ่ม แม่น้ำวัง บริเวณตอนกลางของจังหวัดเป็นแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง โดยมีภูเขาล้อมรอบ ตัวเมืองลำปางอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 268.80 เมตร มีภูเขาสำคัญได้แก่ภูเขาผีปันน้ำ กั้นแดนระหว่างจังหวัดลำปางกับจังหวัดเชียงราย ภูเขาขุนตาล กั้นแดนระหว่างจังหวัดลำปางกับจังหวัดลำพูน และภูผาฮ้อ กั้นแดนระหว่างจังหวัดลำปางกับจังหวัดเชียงใหม่

มีแม่น้ำสำคัญ 5 สาย ด้วยกันได้แก่

แม่น้ำวัง มีความยาวมากที่สุด ยาวถึง 382 ตารางกิโลเมตร (เฉพาะช่วงที่ไหลในจังหวัดลำปาง) มีต้นน้ำอยู่ในอำเภอบ้าน จังหวัดเชียงราย และอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ไหลจากทางเหนือลงทางใต้ผ่านอำเภอวังเหนือ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมือง อำเภอเกาะคา อำเภอสบปราบ อำเภอเถิน อำเภอแม่พริก และเข้าจังหวัดตาก ไปบรรจบกับแม่น้ำปิง ที่เหนือบ้านปากวัง อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

แม่น้ำต๋วย มีต้นน้ำอยู่ที่อำเภอเมืองปาน ไหลผ่านอำเภอเมืองปาน ไปบรรจบกับแม่น้ำวังในเขตอำเภอเมือง

แม่น้ำยาว มีต้นน้ำอยู่ที่ตำบลเมืองยาว ไหลผ่านอำเภอห้างฉัตร ไปบรรจบกับแม่น้ำวังในเขตอำเภอเกาะคา

แม่น้ำจาง มีต้นน้ำอยู่ที่อำเภองาว ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำยมในเขตจังหวัดแพร่

2.1.3 สภาพภูมิอากาศ

อากาศอบอุ่นตลอดปี อากาศร้อนจัดในฤดูร้อน และอากาศหนาวพอสมควรในฤดูหนาว ฤดูหนาวเริ่มประมาณเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูร้อน เริ่มประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ถึงกลางเดือนพฤษภาคม และฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม⁹

2.1.4 ลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดลำปาง

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของบ้านเมืองต่างๆ ในเขตภาคเหนือมักเกิดจากความเชื่อเดิมของท้องถิ่นเกี่ยวกับภูตผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์ ลำปางเป็นจังหวัดที่มีลักษณะทางภูมิประเทศเป็นที่ราบระหว่างหุบเขาและมีแม่น้ำไหลผ่าน เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย ความเชื่อพื้นเมืองเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ จึงสะท้อนออกมาในรูปแบบตำนานและเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ผูกโยงกันอย่างกลมกลืนระหว่างความเชื่อพื้นเมืองและความเชื่อตามพุทธศาสนา ประกอบกับการพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และการค้นพบแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ที่สำคัญหลายแหล่งในเขตจังหวัดลำปาง จึงส่งผลให้จังหวัดลำปางเป็นพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมาที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคเหนือ¹⁰

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย จังหวัดลำปางเป็นจังหวัดเดียวที่อยู่ในเขตแผนที่ทรัพยากรทางธรณี กำหนดให้เป็นเขตแร่ลาวาภูเขาไฟ มีปล่องภูเขาไฟร้าง 3 ปล่อง ในเขตอำเภอเมือง อำเภอแม่ทะ และอำเภอสบปราบ รวมถึงการพบซากบรรพชีวินของสัตว์ดึกดำบรรพ์ เช่น ซากฟันและงาช้าง ซ้างโบราณที่เหมืองถ่านหินลิกไนต์ อำเภองาว อำเภอแม่เมาะ ซากหอยน้ำจืด (หอยขม) ที่ทับถมกันจำนวนมหาศาล (นิยมเรียกกันว่า สุสานหอย) ในบริเวณเหมืองถ่านหินลิกไนต์ อำเภอแม่เมาะ อีกทั้งยังมีแร่ดินขาว ซึ่งเป็นทรัพยากรธรณีล้ำค่าตั้งสมอยู่ที่ดินที่นักธรณีวิทยาชาวต่างประเทศคำนวณว่าลำปางเป็นแหล่งสะสมตะกอนน้ำแข็งหิมาล้านนาตะกอนทะเลมาตตะกอนไ่ว้จึงเป็นดินขาวชั้นดีบริสุทธิ์สะอาดหาได้ยากเกิดขึ้นในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ในจังหวัดลำปางพบร่องรอยของมนุษย์กระจัดกระจายอยู่ตามอำเภอต่างๆ และเป็นการพบที่แสดงความหลากหลาย ซึ่งร่องรอยหลักฐานดังกล่าวชี้แสดงให้เห็นว่าดินแดนแถบนี้มีมนุษย์มาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มหรือยุคหินเก่า (Paicolithic period) มีอายุประมาณ 500000 - 10000 ปีมาแล้ว หรืออยู่ในช่วง

⁹ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, วัดพระธาตุลำปางหลวงการบูรณะองค์พระเจดีย์ (ห้างหุ้นส่วนจำกัดช่อฟ้าก่อสร้าง พิมพ์ถวาย, 2553), หน้า 1 - 3.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

สมัยไพลสโตซีน (Pleistocene Epoch) ซึ่งนับเป็นช่วงเวลาแรก ๆ ของการเริ่มต้นหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในเขตจังหวัดลำปาง ทำให้สามารถขยายขอบเขตความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของสังคมมนุษย์ในดินแดนไทยย้อนไปได้ถึงประมาณ 700000 ปีมาแล้ว ก่อนหน้านั้นได้พบเฉพาะเครื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์ในยุคนี้เท่านั้น ทำให้ไม่สามารถระบุลงไปอย่างแน่ชัดว่ามนุษย์แรกเริ่มในดินแดนไทยเกิดขึ้นเมื่อใด เครื่องมือเครื่องใช้ที่พบเป็นของคนที่อาศัยอยู่ที่นี้หรือเป็นเพียงของกลุ่มคนที่ผ่านเข้ามา แต่จากหลักฐานดังกล่าวทำให้สามารถระบุพัฒนาการของสังคมมนุษย์ในดินแดนไทยได้ว่าเขตภูมิภาคตอนบนเคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์มานานนับแสนปีมาแล้ว การค้นหาร่องรอยของมนุษย์ยุคแรกเริ่มในดินแดนไทยเมื่อ พ.ศ. 2542 โดยคณะของ สมศักดิ์ ประมาณกิจ นักวิจัยจากพิพิธภัณฑ์และห้องปฏิบัติการเรื่องก่อนประวัติศาสตร์ สุด แสงวิเชียร โรงพยาบาลศิริราช ที่บ้านหาดปู้ด้าย ตำบลนาแสง อำเภอกะลา พบชิ้นส่วนกะโหลกมนุษย์ดึกดำบรรพ์ซึ่งผู้เชี่ยวชาญได้พิสูจน์และมีความเห็นว่าเป็นซากบรรพชีวิน หรือ ฟอสซิลมนุษย์ดึกดำบรรพ์หรือมนุษย์โฮโมอีเรกตัส (Homo erectus) ที่เรียกกันว่ามนุษย์เกะกาหรือมนุษย์ลำปาง อายุประมาณ 500000 ปีลักษณะเป็นมนุษย์เดินตัวตรงสูงประมาณ 1.60 เมตร มีขนาดของม้านสมองเพียงสองในสามของคนปัจจุบัน มีกะโหลกหนา หน้ากว้าง นับเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์อย่างเราๆ (homo sapiens) และยังพบฟันสัตว์หลายชนิดที่สูญพันธุ์ไปแล้ว¹¹

ช่วงเวลาก่อนพุทธศตวรรษที่ 14 ก่อนที่จะมีการสถาปนาเมืองศรีบุญไชยขึ้นบนที่ราบแม่น้ำปิง-วัง ดินแดนแถบนี้มีชาวลัวะอยู่อาศัยเช่นเดียวกับที่อื่นๆ ในภาคเหนือ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมครั้งใหญ่ของดินแดนแห่งนี้จากการเข้ามาของชนกลุ่มใหม่และมีการสร้างเมืองศูนย์กลางอำนาจขึ้นเป็นเมืองศรีบุญไชย เป็นการผลักดันให้ชาวลัวะบางส่วนต้องอพยพขึ้นไปอยู่บนที่สูง เมืองลำปางที่ตั้งอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เคียงคู่มากับเมืองเชียงใหม่และเมืองอื่นๆ ในล้านนา โดยเฉพาะศรีบุญไชย¹²

2.2. ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของเมืองนครลำปาง

2.2.1 ประวัติศาสตร์ของเมืองนครลำปาง

เมืองเขลางค์นคร:สมัยศรีบุญไชย

จากเอกสารตำนานต่างๆ กล่าวว่าเมืองเขลางค์สร้างขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 13 ประมาณปี พ.ศ.1204 ฤๅมิวาสุเทพ ซึ่งอาศัยอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ ได้ร่วมกับสุกกทันตฤๅมิ

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9 – 11.

¹² เกรียงไกร เกิดศิริ, ปงสนุกคนตัวเล็กกับการอนุรักษ์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ อี.ที.พับลิชชิ่ง, 2550), หน้า 3.

แห่งเมืองละโว้ (ลพบุรี) สร้างเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) แล้วทูลขอผู้ปกครองจากพระเจ้าลพราชกษัตริย์กรุงละโว้ พระองค์จึงประทาน พระนางจามเทวี พระธิดาให้มาเป็นผู้ปกครองนครพร้อมกับได้นำพระภิกษุสงฆ์ ผู้รอบรู้พระไตรปิฎก พราหมณ์ราชบัณฑิต แพทย์ ช่างฝีมือดี เศรษฐี คหบดี อย่างละ 500 คน ตามเสด็จพระนางจามเทวีมาด้วย ในขณะที่เสด็จขึ้นมานั้นพระนางทรงคร่ำครวญเมื่อประทับอยู่ที่หริภุญไชยได้ 7 วัน ก็ได้ประสูติโอรสฝาแฝด 2 องค์ นามว่า มหันตยศกุมารกับมหายศ และอนันตยศกุมารหรืออินทรวร เมื่อกุมารทั้งสองเจริญวัยพระนางจามเทวีได้ราชาภิเษกเจ้ามหายศให้เป็นกษัตริย์ปกครองหริภุญไชย ส่วนเจ้าอนันตยศเป็นอุปราชต่อมาเจ้าอนันตยศมีพระประสงค์จะไปสร้างเมืองใหม่ ฤๅษีวาสุเทพจึงแนะนำให้ไปหาพรานเขลาองค์ ที่เขลาองค์บรรพตหรือภูเขาสองยอด เมื่อพบแล้วพรานเขลาองค์จึงได้พาไปพบ สุพรหมฤๅษีบนคอยงาม แล้วขออาราธนาให้ช่วยสร้างเมือง สุพรหมฤๅษีและพรานเขลาองค์จึงเลือกชัยภูมิที่เหมาะสม แล้วสร้างเมืองบนฝั่งตะวันตกของแม่วัง(วังกตันทิ) เมื่อ พ.ศ.1223 โดยสร้างให้มีรูปร่างเป็นรูปหอยสังข์ตามแบบอย่างเมืองหริภุญไชย แล้วขนานนามว่าเขลาองค์นคร แล้วอัญเชิญเจ้าอนันตยศขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองทรงนามว่าพระเจ้าอินทเรดิเมืองเขลาองค์มีรูปร่างเป็นรูปหอยสังข์ กำแพงเมืองสมัยแรกสุดเป็นคันดิน 3 ชั้น ต่อมามีการสร้างด้วยอิฐสันนิษฐานว่า สร้างต่อเติมขึ้นภายหลัง มีความยาววัดโดยรอบ 4400 เมตร เนื้อที่ประมาณ 600 ไร่ มีประตูเมืองสำคัญ 7 ประตู ได้แก่ ประตูม้า ประตูคาบอง ประตูท่านาง ประตูนาเหล็ก ประตูต้นผึ้ง ประตูนกกด และระตูตาล ปุชนิยสถานที่สำคัญได้แก่ วัดพระแก้วดอนเต้า ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปนามฉัตรนปฎิมากร (พระแก้วมรกต) ระหว่าง พ.ศ.1932 – 2011 นอกจากนี้ ยังมีโบราณสถานที่สำคัญอีกหลายแห่ง ได้แก่ วัดอุโมงค์ซึ่งเป็นวัดร้างอยู่บริเวณประตูตาล ส่วนวัดที่อยู่นอกกำแพงเมือง ได้แก่ วัดป่าพร้าว วัดพันเชิง วัดกู่ขาวหรือเสตตุฎาราม ซึ่งเคยเป็นที่ประดิษฐานของพระลิกขิปปฎิมากร วัดกู่แดง วัดกู่คำ ระหว่างวัดกู่ขาวมายังเมืองเขลาองค์ยังพบแนวถนนโบราณทอดเข้าสู่ตัวเมือง สันนิษฐานว่า สร้างในสมัยที่พระนางจามเทวีเสด็จมาประทับที่เมืองเขลาองค์กับเขตพระราชสถานซึ่งเรียกว่า อาลัยมวงค์นคร และใช้เป็นเขื่อนกันน้ำเข้าสู่ตัวเมือง กลุ่มเมืองเขลาองค์ประกอบไปด้วยตัวเมืองอาลัยมวงค์ และเมืองบริวารโดยรอบได้แก่ เวียงใจ เวียงสี บริเวณบ้านแม่ทะ ตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ทำหน้าที่เป็นเวียงข้าศึก เมืองเขลาองค์เป็นเมืองคู่แฝดของเมืองหริภุญไชย ภายหลังจากสมัยพระเจ้าอนันตยศแล้ว สภาพเมืองฝาแฝดกับหริภุญไชยก็หมดไป เรื่องราวของเมืองภายหลังสมัยพระเจ้าอนันตยศ ไม่ปรากฏหลักฐานในตำนานหรือในเอกสารใดๆ สันนิษฐานว่าเมืองเขลาองค์มีผู้ปกครองต่ออีกประมาณ 500 ปีจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 1725 จึงปรากฏของเจ้านายเมืองเขลาองค์พระองค์หนึ่งมีพระนามว่า เจ้าไทยอำมาตย์แห่งเขลาองค์ ซึ่งเป็นขุนนางที่หริภุญไชยส่งมาปกครองเมืองเขลาองค์ได้นำทัพจากเมืองเขลาองค์ ไปยึดอำนาจจากพญาพินโดยเจ้าผู้ปกครองเมืองหริภุญไชย แล้วสถาปนาตนเองขึ้นปกครองเมืองหริภุญไชยแทน มีเชื้อสายสืบต่อมาอีก 10 พระองค์จนถึงสมัยพญาธิบา ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 หลังจากที่พญามังราย (ต้นราชวงศ์มังราย) รวบรวมหัว

เมืองแถบลุ่มน้ำกกได้แล้ว ต่อมาใน พ.ศ. 1835 จึงยกทัพเข้ายึดเมืองหริภุญไชย พญาธิบยาเจ้าเมืองหริภุญไชย จึงได้เสด็จหนีไปเมืองเขลางค์ ซึ่งมีพญาเบ็กราชโอรสเป็นครองเมืองอยู่ พญาธิบยาจึงได้รวบรวมไพร่พลเพื่อยกมาชิงเมืองหริภุญไชยคืนแต่ไม่ประสบความสำเร็จ มีหน้าซำพระยาเบ็กราชโอรสกลับเสียชีวิตลงในสงคราม พญาธิบยาจึงต้องหนีไปพึ่งพระยาพิชัยโลก เจ้าเมืองสองแคว (พิชัยโลก) และประทับอยู่ที่นั่นจนสิ้นพระชนม์ เมืองหริภุญไชยและเมืองเขลางค์จึงตกเป็นเมืองในอำนาจของพญามังราย ในปี พ.ศ. 1844 จึงนับเป็นการสิ้นสุดเมืองเขลางค์รุ่นแรก¹³

เมืองเขลางค์: สมัยอาณาจักรล้านนา

ภายหลังเมืองหริภุญไชยและเมืองเขลางค์ได้ตกเป็นเมืองในอำนาจพญามังราย สำหรับเมืองหริภุญไชยนั้น พระองค์ทรงปกครองด้วยตนเองในระยะแรก ก่อนที่พระองค์จะทรงสถาปนาเวียงกุมกามและเมืองเชียงใหม่ตามลำดับ ส่วนเมืองเขลางค์ พระองค์ได้แต่งตั้งขุนไชยเสนาให้เป็นผู้ปกครองเมือง ขุนไชยเสนานี้เอกสารโบราณล้านนา เป็นชนชาติมิลักกะ (ชนพื้นเมือง) ราว พ.ศ. 1844 ขุนไชยเสนาได้รวบรวมผู้คนไปสร้างต่อเติมเมืองให้ขยายออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเขลางค์

ลักษณะเมืองใหม่ที่ขยายออกไปนั้น เป็นเมืองรูปหลายเหลี่ยม ขนาดเล็กกว่าเมืองเก่า มีเนื้อที่ประมาณ 180 ไร่ แรกสร้างใช้คันดินเป็นกำแพง ภายหลังจึงก่ออิฐบนแนวคันดินนั้น มีประตูเมืองโบราณ 4 ประตู คือ ประตูเชียงใหม่ ประตูนาสร้อย ประตูปลายนา และประตูป่อง โบราณสถานที่สำคัญได้แก่วัดปลายนา ซึ่งปัจจุบันเป็นวัดร้าง และวัดเชียงภูมิ ปัจจุบันคือ วัดปงสนุก ในระยะต่อมาได้รวมเมืองเขลางค์ทั้งสองแห่งเข้าด้วยกัน

ทั้งนี้ ตั้งแต่สมัยพญากือนาแห่งราชวงศ์มังรายเป็นต้นไป เมืองเขลางค์มีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านของล้านนา ใช้ป้องกันทัพจากสุโขทัยและอยุธยา ปรากฏชื่อในตำนานพื้นเมืองว่า “เมืองนคร” เจ้าเมืองมียศเป็นหมื่น เป็นข้าหลวงคนสนิทของกษัตริย์ เช่น หมื่นโลกนคร หมื่นหาญแต่ต้องเป็นต้น เป็นเมืองหน้าด่าน ชื่อเมืองนคร (เขลางค์) ในเอกสารโบราณของล้านนาส่วนใหญ่จึงปรากฏในด้านการสงครามเช่น ราว พ.ศ. 1929 ด้วยการสนับสนุนจากอยุธยา เจ้ามหาพรหมเมืองเชียงรายทรงยกทัพมาชิงราชสมบัติจากพญาแสนเมืองมา ครั้งนั้น พระองค์ทรงยกทัพผ่านเข้ามาทางเมืองนคร (เขลางค์) เช่นกัน

---

¹³ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542, **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดลำปาง** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544), หน้า 23 - 25.

เมื่อเข้าสู่สมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984 – 2030) แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเขลางค์กับเมืองเชียงใหม่ได้กระชับแน่นยิ่งกว่าสมัยเวลาใด พระเจ้าติโลกราชโปรดให้หมื่นโลกนคร เจ้าเมืองเขลางค์ มาเป็นข้าราชการใกล้ชิดพระองค์ในเมืองเชียงใหม่ พระองค์อนุญาตให้หมื่นโลกนครนี้ มีไพร่ในความควบคุมของตนเอง เพื่อใช้ป้องกันข้าศึก ที่คิดกบฏ ซึ่งราชสมบัติจากพระองค์ ส่วนเมืองเขลางค์ หมื่นโลกนครให้หมื่นหาญแต่ท้าว ผู้บุตรเป็นผู้ปกครองแทน ภายหลังนอกจากหมื่นหาญแต่ท้าวจะเป็นเจ้าเมืองนครแล้ว ยังได้เป็นเจ้าเมืองเขลียงด้วยอีกเมืองหนึ่ง และหลังจากนี้เป็นต้นไป เจ้าเมืองเขลางค์ (นคร) ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองเขลียงควบคู่กันไป

พ.ศ. 2019 พระเจ้าติโลกราชให้เจ้าหมื่นคำเพชร มากินเมืองเขลางค์

พ.ศ. 2022 พระเจ้าติโลกราชเสด็จมานมัสการพระธาตุลำปางหลวง 7 วัน จึงกลับคืนเชียงใหม่

พ.ศ. 2039 เจ้าเมืองหาญสีที่ตัดัมมหาสุรมนตรี มาครองเมืองเขลางค์ (นคร)

ความรู้เรื่องของเขลางค์นครหรือเมืองเขลางค์ในระยเวลาดังกล่าว เห็นได้จากเหตุการณ์ที่กษัตริย์เชียงใหม่ ได้อัญเชิญพระแก้วมรกตจากเขียงรายสู่เชียงใหม่ ก็จำต้องอัญเชิญผ่านมาทางเมืองเขลางค์เสียก่อน เพราะเป็นเมืองใหญ่ ด้วยการอัญเชิญพระแก้วมรกตจะอัญเชิญไปทางเล็ก ทางแคบไม่ผ่านเมืองใหญ่หลวงไม่ได้

พ.ศ. 2052 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา ยกทัพมาตีเมืองเขลางค์โดยเข้าทางประตูนางเหลียว แล้วอัญเชิญพระสิขิปฏิมากร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญ ไปจากวัดคูบัว

เมื่อล้านนาเข้าสู่ยุคเสื่อม ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองเขลางค์ก็เสื่อมถอยลดน้อยลงด้วย เห็นได้จากเหตุการณ์ก่อกบฏของหมื่นสร้อยสามล้าน เจ้าเมืองเขลางค์ ใน พ.ศ. 2078 สมัยพญาเมืองเกษไชยราช (พระเมืองเกษ พ.ศ. 2067 – 2081) แต่หมื่นสร้อยสามล้านกระทำการไม่สำเร็จถูกพระเมืองเกษจับได้ จึงถูกประหารชีวิต

พ.ศ. 2099 สมัยพญาเมกุฎี ก่อนที่พม่าจะเข้ายึดล้านนา พระองค์ทอดพระเนตรเห็นดาวหางซึ่งถือว่าเป็นอุบาทว์ ขณะมานมัสการพระธาตุลำปางหลวง แล้วใน พ.ศ. 2101 เชียงใหม่ก็ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า และเมืองเขลางค์ก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจพม่าเช่นเดียวกัน

ในยุคพม่าครองล้านนา ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงต้นพุทธศตวรรษ 24 (ประมาณ พ.ศ. 2275) พบว่ามีการต่อต้านพม่าในเมืองเขลางค์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเหตุการณ์สำคัญ ได้แก่ เหตุการณ์ที่หนานทิพย์ช้างขับไล่กองทัพพม่าที่ท้าวหายศ จากลำพูน ซึ่งขึ้นกับพม่า ออกจากที่ตั้งมั่นในวัดพระธาตุลำปางหลวง ภายหลังหนานทิพย์ช้างจึงได้เป็นเจ้าเมืองนครลำปาง และได้วยศเป็นพระยาสุลวะลือไชย พระองค์ได้ฟื้นฟูเมืองใหม่ที่เวียงคอกแก้ว (เชื่อกันว่า เป็นบริเวณข้างวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ จังหวัดลำปาง) ด้วยอำนาจแห่งราชวงศ์อังวะ ส่งผลให้เมื่อพระยาสุลวะลือไชยครองเมืองลำปางจึงต้องส่งบรรณาการให้พม่า กษัตริย์พม่าได้พระราชทานนามพระยาสุลวะลือไชยใหม่ว่าพระยาไชยสงคราม

ต่อมาเมืองนครลำปางเกิดการแย่งชิงอำนาจกัน เจ้าชายแก้วบุตรพระยาไชยสงครามได้จำกัด ท้าวลิ้นก่าน ซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจเก่าในเมืองลำปางลงได้ พม่าจึงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าฟ้าหลวงชายแก้ว พระองค์มีโอรส 7 องค์ ธิดา 3 องค์ รวม 10 องค์ นิยมเรียกกันว่า “วงศ์เจ้าเจ็ดตน” ซึ่งเป็นราชสกุลของ เจ้านายที่ปกครองเมืองเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน และลำปาง สืบต่อกันมา¹⁴

เมืองเขลางค์รูนที่สาม : เมืองลำปาง สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน

โอรสของเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วองค์แรก คือ เจ้ากาวิละ ซึ่งต่อมาเมื่ออำนาจพม่าอ่อนแอลง ได้ร่วมกับพระยาจำบ้าน (บุญมา) ขอกำลังสนับสนุนจากพระเจ้าตากสิน แห่งกรุงธนบุรี ขับไล่พม่า ออกจากเมืองเชียงใหม่ เมื่อการขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงใหม่สำเร็จใน พ.ศ. 2317 พระเจ้าตากสิน จึงแต่งตั้งพระยาจำบ้านเป็นพระยาหลวงจักรปรการ ครองเมืองเชียงใหม่ และเจ้ากาวิละครองเมืองนคร พริ้มให้น้องทั้ง 6 ช่วยว่าราชการ ดังนั้นเมืองนครสมัยธนบุรี จึงเป็นฐานที่มั่นสำคัญของฝ่ายล้านนา และสยามในการต่อสู้พม่า เนื่องจากเมืองเชียงใหม่ยังไม่เข้มแข็งพอและมักถูกพม่าตีอยู่เสมอๆ

ภายหลังที่พระยาหลวงจักรปรการทิวงคตแล้ว สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงให้เจ้ากาวิละ ครองเมืองเชียงใหม่แทน และให้เจ้าคำโสม น้องเจ้ากาวิละ เป็นเจ้าเมืองนครลำปาง แทนใน พ.ศ. 2325 จากนั้นเป็นต้นมา วงศ์เจ้าเจ็ดตนจึงได้ปกครองเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง และเมืองลำพูน

ภายหลังยุคฟื้นฟูล้านนา ราว พ.ศ. 2337 เจ้าหอคำดวงทิพย์ (เจ้าสุวรรณหอคำ ผู้ปกครองนคร ลำปางคนที่ 3) ได้ย้ายเมืองจากฝั่งตะวันตกมาทางฝั่งตะวันออก สร้างกำแพงและขุดคูเมืองใหม่ มีประตูเมืองโบราณ 6 ประตู ได้แก่ ประตูหัวเวียง ประตูศรีเกิด ประตูเวียงชัย ประตูศรีชุม ประตูสวนดอก และประตูเชียงราย

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แบ่งเขตการปกครองประเทศ เป็น แคว้นต่างๆ ครั้งนั้นเมืองลำปางได้แบ่งเป็น 2 แขวง ได้แก่ แขวงเวียงเหนือ คือฝั่งเมืองเก่า และแขวง นครลำปาง คือ ฝั่งเมืองใหม่ และใน พ.ศ. 2447 แขวงเวียงเหนือและแขวงนครลำปางจึงได้ยุบรวมกัน ไปขึ้นกับเค้าสนามหลวงนครลำปาง ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดลำปาง ตั้งแต่ พ.ศ. 2459 กระทั่ง ปัจจุบัน

การเปลี่ยนรูปแบบการปกครองของสยาม เป็นไปเพื่อลดทอนอำนาจผู้นำท้องถิ่นลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ล้านนาได้เกิดปัญหาระหว่างเจ้าเมืองกับต่างชาติ ปัญหาบริเวณหัวเมืองชายแดนและอิทธิพลลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก ทำให้รัฐบาลสยามเร่งเข้ามา ควบคุมการปกครองในดินแดนล้านนามากขึ้นจนเกิดการปฏิรูปการปกครอง เพื่อให้สอดคล้องกับการ ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่อำนาจการปกครองขึ้นกับพระมหากษัตริย์และรัฐบาล สยามเท่านั้น

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18, 20.

ภายหลังที่เจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ 10 พินาศไป เมื่อ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2465 หลังจากนั้นรัฐบาลสยามได้ยกเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ครองเมืองนครลำปาง

ทั้งนี้ ระหว่าง พ.ศ. 2317 – พ.ศ. 2465 ในช่วงที่เมืองนครลำปางเข้าเป็นเมืองประเทศราชบุรีของสยามในสมัยรัตนโกสินทร์ มีเจ้าผู้ครองนครลำปาง 10 องค์ ดังนี้

1. เจ้ากาวิละ เจ้าวงศ์เจ็ดตนผู้ถ้วน 1	ปีที่ขึ้นครอง พ.ศ. 2317
2. พระยาคำโสม เจ้าวงศ์เจ็ดตนผู้ถ้วน	ปีที่ขึ้นครอง พ.ศ. 2327
3. พระยาดวงทิพย์ เจ้าวงศ์เจ็ดตนผู้ถ้วน	ปีที่ขึ้นครอง พ.ศ. 2337
4. พระยาชัยวงศ์ ราชบุตรพระยาคำโสม	ปีที่ขึ้นครอง พ.ศ. 2367
5. พระยาคันธิยะ ราชบุตรพระยาคำโสม	ปีที่ขึ้นครอง พ.ศ. 2380
6. พระยาน้อยอินทร์ ราชบุตรพระยาคำโสม	ปีที่ขึ้นครอง พ.ศ. 2381
7. พระยารัษฎาธิราช ราชบุตรพระยาคำโสม	ปีที่ขึ้นครอง พ.ศ. 2393
8. เจ้าพรหมธิพงษ์ธาดา ราชบุตรเจ้าดวงทิพย์	ปีที่ขึ้นครอง พ.ศ. 2416
9. เจ้านรนนชัยสวัสดิราชบุตรเจ้าวรญาณรังสี	ปีที่ขึ้นครอง พ.ศ. 2430
10. เจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต ราชบุตรเจ้านรนนชัยสวัสดิ	ปีที่ขึ้นครอง พ.ศ. 2440 ¹⁵

2.2.2 มรดกวัฒนธรรมล้ำค่าๆ ของเมืองนครลำปาง

ภาพที่ 2.1 พระบรมธาตุคอนเต้า

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

เขตตัวจังหวัดลำปางในปัจจุบัน อดีตเป็นที่ตั้งของเมืองเขลางค์และเมืองนคร (เมืองลคอร) มาก่อน โดยบริเวณฝั่งตะวันตกริมแม่น้ำวังในพื้นที่อันครอบคลุมตั้งแต่ถนนวังเหนือ ถนนพระแก้วและถนนประตูม้าในสมัยปัจจุบันในอดีตสมัยทริภุญชัยเคยเป็นที่ตั้งของเมืองเขลางค์ มีวัดพระแก้วชมพู (วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม) เป็นวันสำคัญกลางเมือง¹⁶ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำวัง ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง แต่เดิมวัดพระแก้วกับวัดสุชาดารามเป็นคนละวัดแต่อยู่ติดกัน ต่อมาภายหลังจึงได้มีประกาศของกระทรวงศึกษาธิการให้วัดทั้งสองเป็นวัดเดียวกัน วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามแห่งนี้เป็นวัดเก่าแก่มีประวัติความเป็นมาว่า 500 ปี มีคุณค่าและความสำคัญต่อเมืองลำปางหลายประการ ในด้านศิลปกรรมนั้น วัดพระแก้วมีเจดีย์ใหญ่ทรงล้านนามีมณฑปยอดปราสาทแบบพม่าที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก มีวิหารทรงล้านนาและลวดลายแกะสลักไม้ที่บานหน้าต่างข้างในตัววิหารมีภาพเขียนฝาผนังที่มีคุณค่าในด้านศิลปะและประวัติศาสตร์และอดีตเคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากรหรือพระแก้วมรกตองค์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามในปัจจุบัน

ภาพที่ 2.2 วัดศรีชุม

วัดพม่า จังหวัดลำปางในปัจจุบันมีศิลปกรรมต่างชาติที่สวยงามเป็นเอกลักษณ์ของเมืองอยู่อย่างหนึ่งคือวัดพม่า สาเหตุที่ทำให้วัดพม่าในจังหวัดลำปางมีจำนวนมากกว่า 10 แห่งเพราะแต่เดิม

---

¹⁶ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542, เรื่องเดิม, หน้า 80 – 81.

ชาวพม่าได้เข้ามาทำการค้าขายและทำไม้สัก วัดพม่าที่มีความงดงามและเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป อาทิ วัดศรีชุม ตั้งอยู่ที่ตำบลสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง วัดแห่งนี้สร้างขึ้นราว พ.ศ.2436 มีสถาปัตยกรรมที่สำคัญประกอบด้วยวิหารยอดปราสาท หลังคายอดปราสาทเป็นศิลปะของพม่าประดับลวดลายไม้แกะสลักและสังกะสีแกะสลัก เป็นลวดลายที่มีฝีมือละเอียดอ่อนสวยงามมาก นอกจากวัดศรีชุมแล้ววัดศรีรองเมือง ตั้งอยู่นนทพากรน้อย อำเภอเมือง จังหวัดลำปางมีลักษณะการก่อสร้างที่คล้ายคลึงกับวัดศรีชุมภายในวิหารมีวัตถุโบราณ ได้แก่ ธรรมาสันเทศน์ และของใช้ต่างๆ ที่เจ้านายสมัยก่อนมอบไว้ให้กับวัด พระประธานวัดศรีรองเมืองแห่งนี้สร้างจากทองไม้สักหน้าตักประมาณ 2 เมตรและเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ¹⁷

งานช่างท้องถิ่น ในเขตจังหวัดลำปางที่ปรากฏอยู่ในขณะนี้ ได้แก่ แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในเขตตัวเมืองลำปาง แหล่งปั้นหม้อ วัดม่อนเขาแก้ว แหล่งทำครกหินบ้านไร่ แหล่งผลิตก่องข้าว บ้านไผ่ปง แหล่งทำเครื่องเหล็กบ้านขามแดงและบ้านกาดเมฆ แหล่งผลิตกระดาษสาบ้านท่าล้อ ท่าข้าว แหล่งไม้แกะสลักบ้านหูก แหล่งผลิตเครื่องจักสานบ้านต้นตอง นอกจากนี้ ยังมีแหล่งผลิตน้ำตาล (คนโท) ดินเผา และหม้อดินเผา บ้านป่าเยะ รวมทั้ง แหล่งซ่อมผ้าหม้อห้อม บ้านบ่อแฮ้ว¹⁸

2.2.3 ประเพณีสำคัญของเมืองนครลำปาง

จังหวัดลำปางในสมัยโบราณ เป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรล้านนามีขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่นคล้ายคลึงกับเมืองอื่นๆ ซึ่งประชากรส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชนที่เรียกตนเองว่า ไทยยวน หรือคนเมือง มีวัฒนธรรมและประเพณีขนบธรรมเนียมต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง สำหรับกฎเกณฑ์ในการกำหนดการประเพณีปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ ของคนเมือง หรือไทยยวน ในอาณาจักรล้านนา จะเป็นไปตามการนับวัน เดือนปีหรือระบบปฏิทินของตนเอง ประเพณีสำคัญของเมืองนครลำปาง อาทิ

ประเพณีทานข้าวสลากหรือกินก๋วยสลาก ประเพณี ทานข้าวสลาก หรือ การ กินก๋วยสลาก หมายถึงประเพณีสลากภัตเป็นประเพณีชาวเหนือถือสืบเนื่องมานานแล้ว ในเขตจังหวัดลำปาง จะเริ่มในเดือนราววันเพ็ญเดือน 12 เหนือ (คือ เดือน 10 ใต้) และสิ้นสุดในเดือนเกียงดับ (เดือน 11 ใต้) เริ่มจากวัดปงยางคก ซึ่งเป็นวัดต้นตระกูลของเจ้าเจ็ดตน ก่อนแห่งอื่นในตัวเมืองลำปางมักจะเริ่มจากวัดแสงเมืองมาก่อนแห่งอื่น¹⁹

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87 – 88.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

ประเพณีแปดเป็งวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามนมัสการสงฆ์พระบรมธาตุคอนเต้า พระแก้วดอนเต้า ณ วัดพระแก้วดอนเต้า ในวันที่ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เหนือ หรือตรงกับวันสงกรานต์ (เดือน 6 ใต้) ทุกปี ตรงกับเดือนพฤษภาคม ที่แต่เดิมมีประเพณีสงฆ์พระธาตุซึ่งประกอบด้วยขบวนแห่ต้นครีวาทน ที่จัดร่วมกับวัดอื่นในตำบลเวียงเหนือเพื่อแห่ไปร่วมสงฆ์พระธาตุที่วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ในวันวิสาขบูชา หรือที่เรียกว่า เดือนแปดเป็ง ปัจจุบันชุมชนจึงพยายามรื้อฟื้นกิจกรรมนี้ขึ้น โดยเพิ่มพิธีสวดเบิก เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อมโยงทางสังคม ผ่านความเชื่อทางศาสนาที่มาร่วมกัน โดยมีเจ้าผู้ครองนครลำปาง เป็นผู้ตั้งประเพณีขึ้นมาแต่ครั้งโบราณกาลแล้ว²⁰

ประเพณีเป็ง วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งถือเป็นวัดหลวงที่เจ้าผู้ครองนครลำปางทุกพระองค์นับแต่ปฐมวงศ์เจ้าเจ็ดต้นถึงสมัยเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย ได้เป็นผู้อุปถัมภ์และมาเป็นองค์ประธานในงานประเพณีเป็นประจำทุกปี ซึ่งมีพิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ ได้แก่ การสงฆ์พระธาตุ การปิดทองพระเจ้าแก้วมรกตคอนเต้า การสวดเบิก การถวายประทีปแด่องค์พระธาตุและการแห่ครีวาทนเป็นต้น ประเพณีเป็ง วัดพระธาตุลำปางหลวง จึงถือเป็นประเพณีสำคัญของจังหวัดลำปาง²¹

งานประเพณีรดน้ำดำหัวเจ้าพ่อประตูผา ช่วงหลังเทศกาลปีใหม่เมืองลำปางหรือหลังช่วงเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี ทางจังหวัดลำปางร่วมกับมณฑลทหารบกที่32ค่ายสุรศักดิ์มนตรี จัดงานพิธีรดน้ำดำหัวเจ้าพ่อประตูผา ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญของท้องถิ่นมาช้านาน ในวันงานจะมีการบูชาผีเจ้านาย คนตรี จ้อย ซอและการนำสินค้าพื้นเมืองมาขายในงาน บรรยากาศจะคลาคล่ำไปด้วยฝูงชนนับพันที่เดินทางมายังสถานที่แห่งนี้ตามตำนานกล่าวว่าเจ้าพ่อประตูผาเป็นคนบ้านร่องต้ำอำเภอเวียง จังหวัดลำปาง เคยเรียนคาถาอาคมจากสมภารวัดนายาง อำเภอแม่ทะ จนมีอาคมแกร่งกล้าสามารถใช้แขนแทนโล่รับอาวุธได้ จึงได้รับสมญานามว่า หานานชื่อมือเหล็ก เมื่อครั้งสงครามล้านนา กับพม่า ได้เกิดวีรบุรุษที่คิดกอบกู้บ้านเมืองเพื่อปกป้องมิให้พม่าได้เข้ามายังเมืองเขลางค์นครได้ จนกระทั่งหานานชื่อมือเหล็ก เสียชีวิตแต่ร่างของท่านยังยืนพิงผนังหินซึ่งมีลักษณะพร้อมรบ ท่าทางจึงขึงน่าเกรงขาม เมื่อข้าศึกพม่าเห็นจึงเกิดความหวาดกลัวและถอยทัพกลับไป ในที่สุด นั่นคือประวัติเจ้าพ่อประตูผาที่เป็นที่เคารพสักการะของชาวลำปางและภาคเหนือ²²

²⁰ กุณิพระราชทานมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, จัดทำโดย คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ จัดทำหนังสือที่ระลึกและนันทนาการ, 2547, หน้า 42.

²¹ ลำปางเมื่อห้วงหนึ่งศตวรรษ, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสวันสถาปนาครบรอบ30ปี สถาบันราชภัฏลำปาง, จิตวัฒนาการพิมพ์, 2544, หน้า 166 – 167.

²² “การศึกษาการจัดการทรัพยากรทางสังคมและวัฒนธรรม กรณีศึกษาจังหวัดลำปาง”, วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง, 2546, หน้า 63 – 64.

2.2.4 ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเทคโนโลยีท้องถิ่น

ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีท้องถิ่น เป็นคำที่ได้ยินกันอย่างแพร่หลายทั้งองค์กรภาครัฐและองค์กรภาคเอกชน โดยความหมายแล้วหมายถึงความรู้ ความคิด สติปัญญา ของชาวบ้านหรือของแต่ละท้องถิ่น ที่สั่งสม เรียนรู้ สืบทอดกันเป็นเวลายาวนานและได้นำมาผสมผสานกับการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง บางอย่างก็ยังรับใช้สังคมได้อยู่ บางอย่างก็ปรับเปลี่ยนไปให้เหมาะสมและบางอย่างก็เหลือเป็นอนุสรณ์ให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสศึกษาอดีต ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาชาวบ้านอาจแบ่งเป็นหลายลักษณะตามแต่ผู้รู้ หรือผู้ที่ศึกษา แต่ถ้าแบ่งเป็นลักษณะกว้างๆ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และปรัชญาในการดำเนินชีวิตอันรวมถึงหลักธรรม คำสอนแต่ละศาสนาภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน ได้แก่ การทำมาหากิน การเกษตรหัตถกรรมศิลปกรรม ดนตรี การละเล่นต่างๆภูมิปัญญาชาวบ้านของชาวลำปาง มีมากมายหลายอย่างทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม แต่พอจะสรุปได้ว่าภูมิปัญญาทั้งหลาย เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งคือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เช่นประเพณีต่างๆ การช่วยเหลือกันในสังคม โดยมีกิจกรรมร่วมกันมากมาย เป็นลักษณะของการช่วยเหลืออาศัยซึ่งกันและกันความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เช่น คนกับดิน น้ำ ลม ไฟ ไม้ ป่า สัตว์ทั้งหลาย เป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมต่างๆความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ไม่สามารถมองเห็นหรือจับต้องได้ จะเป็นเรื่องของความเชื่อ จากประเด็นสำคัญทั้ง 3 แห่งทำให้เกิดภูมิปัญญาต่างๆ ขึ้นมากมาย ทำทนายให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาความเป็นมา และความสำคัญบทบาท หน้าที่ของภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านั้น ส่วนคำว่าเทคโนโลยีท้องถิ่น หรือบ้างแห่งเรียกว่า เทคนิควิทยาพื้นบ้าน หรือเทคโนโลยีชาวบ้าน โดยความหมายแล้วน่าจะหมายถึง ความรู้ ความคิดของท้องถิ่นหรือชาวบ้านที่ว่าจะทำสิ่งต่างๆ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีท้องถิ่นของจังหวัดลำปาง อาทิ เทคนิควิทยาการปลูกข้าว เทคนิคการส่งน้ำ การขุดบ่อน้ำ ไร่ตักน้ำ น้ำสูง เทคนิควิทยางานดิน เช่นเสียม ถัง ขอบก(ขอบ) เทคนิควิทยาการเลี้ยงวัวควาย สอก ซึ่งมีหลายรูปแบบ หลายขนาด หลายเสียง เช่นสอกกัก สอกก้อก เทคนิคการเก็บข้าวเปลือก ยุ้งฉาง เสวียน क्रमอง เทคนิคการจับสัตว์ อาทิ ไร่ตักนก ข่าย ขุบ ตัง (ตั้ง) เป็นต้น²³

2.3 องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

2.3.1 ที่มาและความหมายของพิพิธภัณฑ์

สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้ให้ความหมายของพิพิธภัณฑ์โดยจากการพิจารณารากศัพท์ของคำว่าพิพิธภัณฑ์เดิมมีรากศัพท์มาจากคำว่า “พิพิธภัณฑ์” แปลว่าต่างๆ กันรวมกับคำว่า“ภัณฑ์”

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 153 – 173.

แปลว่าสิ่งของเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันจึงได้ความหมายว่าสิ่งของต่างๆ ที่รวบรวมไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาแต่หากเติมคำว่า “สถาน” ร่วมลงไปเป็นคำว่าพิพิธภัณฑ์สถานมีความหมายว่าสถาบันถาวรที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งของต่างๆที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือด้านวิทยาศาสตร์โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเล่าเรียนและก่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจโดยคำนี้มีความหมายตรงกับคำว่า MUSEUM ของภาษาอังกฤษ²⁴

พิพิธภัณฑ์กล่าวถึงในความหมายโดยทั่วไปของพิพิธภัณฑ์หมายถึงสถาบันหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สนใจได้เข้าไปศึกษาหาความรู้ตามศาสตร์สาขาวิชาใดวิชาหนึ่งโดยเฉพาะศาสตร์นั้นๆ ในมุมมองของสังคมชาวต่างชาติหรือประเทศที่เจริญแล้วมองว่าพิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่เปิดกว้างสำหรับผู้คนทุกชนชั้นเพื่อประโยชน์ในการได้เข้าไปศึกษาหาความรู้และพักผ่อนในเวลาว่างสามารถเข้าไปทำกิจกรรมต่างๆได้ทำให้กิจการการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ในต่างประเทศนั้นมีอย่างแพร่หลาย²⁵

พิพิธภัณฑ์กล่าวตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่าสิ่งของต่างๆที่รวบรวมไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาเช่น โบราณวัตถุศิลปวัตถุเป็นต้น โดยมีหน้าที่ 3 ประการคือเก็บรวบรวมสงวนรักษาและแสดงถึงสิ่งต่างๆโดยบรรดาสິงต่างๆเหล่านั้นอาจเป็นวัตถุธรรมชาติที่เกี่ยวกับภูมิวิทยาดาราศาสตร์หรือชีววิทยาหรือแสดงเกี่ยวกับกำเนิดของมนุษย์ในประวัติศาสตร์ศิลปะวิทยาศาสตร์ วัตถุประสังข์ของพิพิธภัณฑ์ของพิพิธภัณฑ์อาจมุ่งเน้นเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้ง 3 ประการดังกล่าวข้างต้นหรือแสดงออกซึ่งปรัชญาความนิยมความมุ่งหวังตลอดจนที่ท่าของชุมชนก็ได้²⁶

2.3.2 ประวัติการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยนั้นพบว่ารากฐานกิจการพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยนั้นเริ่มต้นขึ้นเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2417 ณ หอของคอเคเดียหรือเป็นที่รู้จักในชื่อของหอสหทัยสมาคมหรือศาลาสหทัยสมาคมตั้งอยู่ริมทางเสด็จพระราชดำเนินสู่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้านหลังโถงประตูพิมานไชยศรี โดยในครั้งนั้นเป็นการจัดแสดงวัตถุที่รวบรวมจากของสะสมส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และเครื่องราชบรรณาการจากต่างประเทศ รวมถึงของสะสมจากราชทูตที่ร่วมแสดงเพื่อให้พิพิธภัณฑ์ที่ตั้งขึ้นในครั้งนั้นมีสิ่งของอันมีค่าที่แสดงให้เห็นถึงอารยธรรมอันสูงส่งความมั่งคั่งและความมั่นคงของอาณาจักรสยาม โดยกิจการพิพิธภัณฑ์

²⁴ สุรศักดิ์ ศรีสำออง, *คู่มือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น* (กรุงเทพฯ: สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2550), หน้า 5.

²⁵ นิคม มุสิกกะมาะ, *วิชาการพิพิธภัณฑ์* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2521), หน้า 32.

²⁶ สะอาด ปายะนันท์, *การจัดการพิพิธภัณฑ์* (พระนคร: โรงพิมพ์สามมิตร, 2511), หน้า 1.

สมัยนั้นเริ่มมีการจัดเก็บที่เป็นระเบียบมีการทำบัญชีศิลปะ โบราณวัตถุการจัดแสดงที่แบ่งตามเนื้อหา เพราะ ได้มีการว่าจ้างชาวต่างชาติที่มีความรู้มาช่วยในการดูแลคือ นายเฮนรี ลาบาสเตอร์ มาทำหน้าที่ เป็นผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจนถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2427

ต่อมาในปี พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ย้าย พิพิธภัณฑสถานที่ตั้งที่พระราชวังบวรสถานมงคลในปี พ.ศ. 2435 สถานะของพิพิธภัณฑสถานเริ่มเปลี่ยนแปลง ไปกรมพิพิธภัณฑสถานได้ย้ายไปสังกัดอยู่กับกระทรวงต่างๆอย่างไม่แน่นอน เนื่องจาก ยังไม่เคยมีคนไทย ได้รับการศึกษาด้านพิพิธภัณฑสถานโดยตรงจึงจำเป็นต้องย้ายหน่วยงานนี้ไปสังกัดกับกระทรวงต่างๆ เพื่อหาคนทำงานที่เหมาะสมแต่ด้วยความประสงค์ของรัชกาลที่ 5 จึงเริ่มส่งตัวแทนคนไทยไป ศึกษางานพิพิธภัณฑสถานยังต่างประเทศบุคคลที่ถูกส่งไปในขณะนั้นคือ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ ท่านได้ เดินทางไปดูงานกิจการพิพิธภัณฑสถานที่ยุโรปเมื่อกลับมาในปี พ.ศ. 2440 ได้มีข้อเสนอให้ปรับปรุงการ จัดแสดง โดยมีเนื้อหาแบ่งเป็นเรื่องราว ยึดแนวทางจากวัตถุที่มีอยู่และแนวทางการนำเสนอที่ถือ ปฏิบัติกันในประเทศ

เมื่อเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ได้พ้นจากตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑสถานในปีถัดมาโครงการ พัฒนากิจการพิพิธภัณฑสถานจึงหยุดชะงักไปแม้จะ ไม่มีการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานในด้านวิชาการมากเท่าใด แต่การพัฒนาให้มีนิทรรศการถาวรเพื่อให้บริการผู้เข้าชมได้เป็นประจำก็เกิดขึ้นในวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2436 ในชื่อของ The Royal Museum at Wang Na หรือพิพิธภัณฑสถานวังหน้าการจัดแสดงก็ยังคงเน้น ความอลังการของวัตถุเป็นสำคัญจัดแสดงของชิ้นเอกของพระมหากษัตริย์เป็นส่วนใหญ่การจัดตั้ง พิพิธภัณฑสถานครั้งนี้นักกลับเป็นเสมือนรากฐานที่สำคัญของการจัดตั้งกิจการพิพิธภัณฑสถานของไทยอย่าง จริงจังต่อไปในอนาคต

ครั้นถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงให้ความสนใจ พระทัยในศิลปะการละครวรรณคดีและดนตรีมากกว่างานทางด้านทัศนศิลป์กิจการพิพิธภัณฑสถานจึง หยุดชะงักไปชั่วขณะต่อมาเมื่อเข้าสู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 พระองค์มีความสนพระทัยในกิจการพิพิธภัณฑสถานพร้อมทรงเล็งเห็นว่ากิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย ขาดผู้รู้และผู้ชำนาญการจึงทรงมีพระราชดำริให้รวบรวมงานที่เกี่ยวกับวรรณกรรมและ โบราณคดีเข้า ไว้ในสถาบันเดียวกันและพระราชทานหมู่พระที่นั่งในพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งหมดจัดตั้งเป็น พิพิธภัณฑสถานและมีพระราชบัญญัติโอนพิพิธภัณฑสถานให้มาอยู่ในความดูแลของหอพระสมุด สำหรับพระนครต่อมาในปี พ.ศ. 2469 ได้มีประกาศพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำหรับพระนครรวมถึงแต่งตั้งราชบัณฑิตยสภาให้ดูแลงานด้าน โบราณคดีวรรณคดีศิลปกรรมและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนคร โดยมีสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นสังกัดกระทรวงธรรมการมีกองพิพิธภัณฑสถานและกองโบราณคดีด้วยกองหนึ่งที่สังกัดกรมศิลปากรต่อมากองนี้ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงานในสมัยนั้นคือกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ จากนั้นได้เปลี่ยนอีกครั้งเป็นกองโบราณคดีโดยมีหน้าที่ดำเนินกิจการพิพิธภัณฑสถานและดูแลโบราณสถานทั่วอาณาจักรต่อมา พ.ศ. 2477 ได้มีการเปลี่ยนชื่อจากพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครมาเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนคร²⁷

ครั้งในสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ 9 เป็นรัชสมัยที่มีการตื่นตัวในกิจการพิพิธภัณฑสถานเป็นอย่างมากทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีความสนพระทัยพิเศษในการรักษาสมบัติของชาติครั้งเมื่อพระองค์เสด็จประพาสจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและทรงทอดพระเนตรเห็นอาคารสมัยใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นบนที่ที่เคยเป็นซากโบราณสถานพระองค์ทรงตรัสว่า “...การสร้างอาคารสมัยนี้คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียวแต่เรื่องโบราณสถานเป็นเกียรติของชาติอิฐก่อๆแผ่นเดียวก็มีค่าควรจะรักษาไว้ถ้าเราขาดสูญหายไปอยุธยาและกรุงเทพฯแล้วประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย... ในการที่มีโบราณวัตถุสถานและปูชนียสถานอยู่เป็นอันมากถ้าเรารู้จักวิธีนำมาใช้เกี่ยวกับการอบรมจิตใจของเยาวชนก็จะเป็นประโยชน์มาก....” เมื่อพระองค์ได้ทรงรับฟังเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการค้นพบสมบัติตามแหล่งโบราณสถานการค้นพบทางวิชาการรวมถึงปัญหาการลักลอบขุดวัตถุโบราณซึ่งเป็นที่มาของการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่สมบูรณ์แบบขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ต่อมากิจการพิพิธภัณฑสถานสมัยนั้น จึงก้าวหน้าควบคู่ไปกับการขุดค้นพบศิลปวัตถุโบราณวัตถุในท้องถิ่นต่างๆ พร้อมกับเหล่าพสกนิกรในท้องถิ่นน้อมรับแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์ เช่นเมื่อพบเห็นงานศิลปวัตถุก็จะนำมาให้กับกรมศิลปากรด้วยการร่วมมืออย่างดีจากภาคประชาชนทำให้เกิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในจังหวัดต่างๆ อีกมากมายหลายแห่งอาทิเช่นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหงจังหวัดสุโขทัยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทองจังหวัดสุพรรณบุรีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่จังหวัดเชียงใหม่เป็นต้น โดยพิพิธภัณฑสถานเหล่านี้ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดอาคารด้วยพระองค์เองทุกครั้งด้วย เพราะพระองค์ทรงตระหนักถึงบทบาทของพิพิธภัณฑสถานในการพัฒนาสังคมและเสริมความมั่นคงของชาติ จึงทรงสนับสนุนการจัดตั้งสถาบันนี้ในท้องถิ่นต่างๆ ตลอดมา²⁸

²⁷ สังศรี ประพัฒน์ทอง, พระมหากษัตริย์ไทยกับการพิพิธภัณฑสถาน (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, 2541), หน้า 11 - 51.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90 - 101.

2.3.3 ภารกิจและหน้าที่หลักของพิพิธภัณฑ์

จิราจกกล ได้กล่าวว่าการพิพิธภัณฑ์มีหน้าที่ที่ต้องคำนึงถึงการเป็นสถาบันของประชาชนพิพิธภัณฑ์ต้องเป็นศูนย์กลางชุมชนบริการชุมชนและบริการประชาชนทุกประเภททุกวัยทุกระดับการศึกษาเป็นสถานที่ให้ความรู้ความเพลิดเพลินสนองความต้องการด้านความรู้ให้แก่ประชาชนและสังคมยุคใหม่เป็นที่เห็นตรงกันพิพิธภัณฑ์จำเป็นต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ของชุมชนเชื่อมโยงอดีตปัจจุบันและอนาคต²⁹

พิพิธภัณฑ์โดยทั่วไปมีภารกิจและหน้าที่หลักอยู่ 8 ประการ ดังต่อไปนี้

การรวบรวมวัตถุ (Collecting) เป็นหน้าที่ประการแรกหากไม่มีการเก็บรวบรวมก็คงไม่สามารถมีพิพิธภัณฑ์เกิดขึ้นได้จากประวัติพัฒนาการกิจการพิพิธภัณฑ์จะเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์สถานเริ่มต้นจากการสะสมสมบัติของบรรดากษัตริย์เจ้านายขุนนางและนักบวชนอกจากรวบรวมสะสมทรัพย์สินสมบัติมีค่าแล้วบรรดานักประดิษฐ์รวมถึงพ่อค้าคนกลางยังได้รวบรวมสิ่งของที่แปลกและหายากนำมาสะสมรวบรวมเอาไว้เพื่อโอ้อวดและแสดงฐานะความมั่นคงของตนกิจการพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการสะสมวัตถุสิ่งของโดยวิธีการรวมนั้นอาจได้แก่จุดประสงค์ ดังต่อไปนี้

- จากการได้รับบริจาคจากประชาชน
- จากผลการสำรวจและศึกษาวิจัยรวมถึงผลจากการขุดค้นทางโบราณคดี
- จากการจัดซื้อจากการแลกเปลี่ยนวัตถุสิ่งของระหว่างพิพิธภัณฑ์
- จากการสร้างสรรค์การประดิษฐ์การสร้างสรรค์และจำลองขึ้นใหม่

ตรวจสอบจำแนกประเภทและศึกษาวิจัย (Identifying, Classifying and Research) เมื่อเก็บวัตถุเข้าพิพิธภัณฑ์แล้ว จะต้องได้รับการตรวจสอบเพื่อระบุให้ได้ว่าเป็นศิลปวัตถุอะไรจำแนกแยกประเภทกำหนดอายุแบบศิลปะอายุสมัยที่มาของวัตถุแหล่งกำเนิดทั้งนี้ หากไม่สามารถตรวจสอบและจำแนกได้จะต้องทำการศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องราวที่แน่นอนโดยการศึกษาเปรียบเทียบทดลองตรวจสอบและพิสูจน์หาอายุทางวิทยาศาสตร์ศึกษา เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงทางวิชาการเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากเพราะพิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันทางวิชาการและให้การศึกษาจะต้องได้รับการยอมรับและความเชื่อถือ

การทำบันทึกหลักฐาน(Recording) การทำบันทึกหลักฐานหมายถึงการจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้นที่รวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นหลักฐานมิให้สูญหายและเป็นหลักฐานที่แน่นอนแสดงที่มาและเรื่องราวทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติที่มารูปแบบและอายุสมัยของวัตถุเพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าวัตถุใดไม่มีประวัติวัตถุนั้นก็ไม่มีคุณค่าทางวิชาการ

²⁹ จิรา จกกล, พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา, หน้า 32.

การสงวนรักษา(Preservation) การรวบรวมและเก็บรักษาเป็นงานพื้นฐานของพิพิธภัณฑ์แต่การสงวนรักษาเพื่อรักษาคุณค่าของวัตถุไว้ให้มีความคงทนถาวรตลอดจนการบำรุงรักษาซ่อมแซมเพื่อให้เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑ์อย่างยั่งยืนเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ดังนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่พิพิธภัณฑ์ต้องมีฝ่ายงานสำหรับการตรวจสอบสภาพทำความสะอาด การปฏิบัติเพื่อป้องกันการเสื่อมสภาพของวัตถุภายในพิพิธภัณฑ์

การจัดแสดง(Exhibition) งานการจัดแสดงเป็นหน้าที่สำคัญเป็นงานหน้าฉาก เพราะประชาชนไปพิพิธภัณฑ์ก็เพื่อเข้าชมการจัดแสดงการจัดแสดงที่ดีทันสมัยย่อมเป็นแรงดึงดูดใจให้มีประชาชนสนใจเข้าชมได้มากในสมัยโบราณพิพิธภัณฑ์ไม่คำนึงถึงเทคนิคการจัดแสดงมากนักเป็นเพียงการนำวัตถุที่มีความสำคัญและน่าสนใจมาจัดแสดงและมีคำบรรยายประกอบเท่านั้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการและผู้สนใจจึงเป็นการจัดแสดงที่ประชาชนทั่วไปไม่สนใจเพราะรู้สึกว่ายากเกินกว่าจะเข้าใจปัจจุบันแนวคิดของพิพิธภัณฑ์เปลี่ยนแปลงไปพิพิธภัณฑ์จะเป็นสถาบันการศึกษาที่ให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินแก่ประชาชนทุกประเภททุกวัยทุกระดับ การศึกษาดังนั้นการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์จะต้องจัดแสดงด้วยเทคนิคที่ดึงดูดความสนใจ การจัดแสดงต้องให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลิน

การรักษาความปลอดภัย(Museum security) การป้องกันและคุ้มครองความปลอดภัยจากการเสื่อมสภาพโจรภัยและอัคคีภัยเป็นหน้าที่ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งเพราะวัตถุที่รวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์ล้วนแล้วแต่เป็นของมีคุณค่าทั้งทางด้านราคาและความรู้ดังนั้นจะต้องมีระบบรักษาความปลอดภัยและเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยทั้งนี้ถ้าพิพิธภัณฑ์มีชื่อเสียงที่เสียหายในการรักษาความปลอดภัยแก่วัตถุจัดแสดงแล้วย่อมเป็นที่เสียหายพจน์ขาดความน่าเชื่อถือตลอดจนส่งผลกระทบต่อความช่วยเหลือจากภาคต่างๆ

บริการทางการศึกษา(Education) แต่เดิมพิพิธภัณฑ์ทำหน้าที่ศึกษาค้นคว้าวิจัยและให้ความรู้แก่ผู้สนใจในสาขาใดสาขาหนึ่ง แต่ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์ คือ สถาบันการศึกษารูปแบบหนึ่ง เพราะการศึกษาจะมีทั้งการศึกษาในระบบ (Formal education) และศึกษานอกระบบ (Non-formal education) ซึ่งพิพิธภัณฑ์ก็คือ สถานที่สำคัญสำหรับการศึกษานอกระบบของประชาชนและเยาวชนทั่วไปรวมทั้งยังเป็นสถานที่หรือเป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบอีกด้วย กล่าวคือเป็นสถาบันการศึกษานอกเหนือจากการเรียนรู้ในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาอื่นๆ ดังนั้นพิพิธภัณฑ์ในทุกวันนี้จะต้องมีกิจกรรมและบริการด้านการศึกษาเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ของพิพิธภัณฑ์ให้กับสาธารณชนด้วยการสื่อสารที่เพิ่มเติมไปจากนิทรรศการเพื่อสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นโดยง่าย เช่น การผลิตอุปกรณ์และสื่อต่างๆอาทิสิ่งพิมพ์วีดิโอวีดีทัศน์เทปบรรยาย ฯลฯ เป็นต้นตลอดจนต้องมีเจ้าหน้าที่วิทยากรและอาสาสมัครไว้บริการทางการศึกษาด้วย

การบริการสังคม (Social service) พิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันให้ความสำคัญกับการทำหน้าที่ต่อสังคมมากขึ้น พิพิธภัณฑ์ไม่อาจตั้งอยู่ได้ถ้าขาดความสัมพันธ์กับชุมชนหรือกับสาธารณชนทั่วไป หมายความว่า พิพิธภัณฑ์ต้องเป็นสถาบันที่เปลี่ยนแปลงปรับตัวไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม พิพิธภัณฑ์จึงต้องดำเนินกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตามความต้องการของสังคมและให้บริการแก่ชุมชนอาทิมีสถานที่ให้ประชาชนประชุมสัมมนาจัดอภิปรายจัดการแสดงเป็นสถานที่จัดงานแต่งงานแสดงผลงานนิทรรศการแสดงสินค้าฯลฯ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาสและความเหมาะสมด้วยการบริการชุมชนดังกล่าวจึงทำให้พิพิธภัณฑ์หลายแห่งในทุกวันนี้กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน (Community center)

2.3.4 เทคนิคการจัดการและการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์³⁰

เทคนิคการจัดการพิพิธภัณฑ์คือการดำเนินงานขั้นตอนกระบวนการเกี่ยวกับการจัดวัตถุในห้องแสดงการออกแบบอาคารการออกแบบห้องแสดงการออกแบบครุภัณฑ์การก่อสร้างและติดตั้งวัตถุจัดแสดงประเภทต่างๆ ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคในการจัดพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันต้องอาศัยความรู้ความเชี่ยวชาญจากหลายๆฝ่ายมารวมกันทำเช่นช่างสถาปนิกเป็นผู้ออกแบบสถานที่มัณฑนากรเป็นผู้ตกแต่งภายใน เป็นต้น แต่ละเทคนิคในการสร้างพิพิธภัณฑ์นั้นล้วนแล้วแต่มีความสำคัญทั้งสิ้น โดยสามารถแบ่งเทคนิคของงานพิพิธภัณฑ์ได้ ดังนี้

อาคารพิพิธภัณฑ์และองค์ประกอบของอาคาร

การออกแบบอาคารสำหรับการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ อาคารทางประวัติศาสตร์หรือโบราณสถานเป็นอาคารเก่าแก่ที่สร้างขึ้นไว้ในอดีตเช่นวัดวังปราสาทตำหนักคุ้มวิหารป้อมศาลากลางจังหวัด เป็นต้น เมื่อเลิกใช้หรือไม่เหมาะสมกับการใช้งานต่อไปก็สามารถนำมาเป็นพิพิธภัณฑ์ได้เนื่องจากตัวอาคารมีประวัติศาสตร์ความเก่าแก่อยู่แล้วอย่างไรก็ตามยังต้องปรับปรุงบางส่วนของอาคารให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยในแง่ของการจัดแสดงการปรับแต่งจะต้องไม่ทำลายองค์ประกอบของอาคารโบราณให้สูญเสียและอีกประเภทหนึ่งคือ อาคารพิพิธภัณฑ์สถานที่ก่อสร้างใหม่สามารถแบ่งการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ตามปรัชญาแนวความคิดของสถาปนิกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกมีความเห็นว่าการออกแบบอาคารในปัจจุบันเน้นรูปแบบของอาคารให้มากที่สุดควรมีลักษณะตามสภาพแวดล้อมของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ในขณะที่กลุ่มที่ 2 เห็นว่าการเน้นรูปแบบของอาคารไม่สำคัญเท่ากับองค์ประกอบและประโยชน์ใช้สอยโดยผู้รับผิดชอบการออกแบบพิพิธภัณฑ์มีหลายฝ่ายได้แก่สถาปนิกเป็นผู้ออกแบบภัณฑารักษ์เป็นผู้เสนอความเห็นการใช้สอย

³⁰ นิคม มูลิกะคามะ, วิชาการพิพิธภัณฑ์, หน้า 161 - 209.

สำหรับหลักการสำคัญของการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์โดยทั่วไป ได้แก่ การจัดระบบสายงานเพื่อเป็นแนวทางในการทำผังและประโยชน์ของการใช้สอยอาคารควรมีประสิทธิภาพเพื่อให้การก่อสร้างเป็นไปโดยปราศจากอุปสรรคและดำเนินไปตามแผนที่วางไว้การจำแนกหน้าที่ของห้องภายในอาคารเพื่อความชัดเจนในการดำเนินการขยายเพิ่มเติมในอนาคตการก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ต้องคำนึงถึงโอกาสในการขยายในอนาคตด้วย ในกรณีที่มีจำนวนวัตถุจัดแสดงเพิ่มขึ้น ความต้องการทางโครงสร้างอาคารและกลไกต้องคำนึงถึงหลักการก่อสร้างได้จริงความสำคัญของการจัดแสดงต้องเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดของการออกแบบและการคำนึงถึงอัตราค่าใช้จ่ายต้องวางแผนล่วงหน้าแยกรายละเอียดงบประมาณออกเป็นงบลงทุนและงบดำเนินการเพื่อความรัดกุมและป้องกันการผิดพลาด

การจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์ต้องให้ความรู้แก่ประชาชนในรูปแบบของการจัดแสดงของการชมดังนั้นการจัดนิทรรศการจึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งในปัจจุบันได้มีความก้าวหน้ามากเนื่องจากมีเทคโนโลยีต่างๆเข้ามาเป็นส่วนประกอบ ไม่ว่าจะเป็นการใช้แสงสีเสียงเพื่อให้การนิทรรศการกลายเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลกับคนดู ซึ่งต้องอาศัยทฤษฎีการสื่อสารทั่วไปเข้ามาประกอบด้วยโดยระบบการสื่อสารแบ่งออกได้เป็น 2 หมวดใหญ่ๆคือการติดต่อโดยตรงและการติดต่อโดยใช้สื่อมวลชนมีกระบวนการขั้นตอนสำคัญได้แก่ ต้นตอหรือผู้ส่งข่าวสารจะต้องเข้าใจเรื่องราวให้ถูกต้องและส่งข่าวสารไปอย่างถูกต้องสัญญาณข่าวสารจะต้องไปถึงผู้รับหรือจุดหมายปลายทางในเวลาพอดีคือในขณะที่ผู้รับสารมีความพร้อมที่จะรับฟังและผู้รับสามารถแปลสัญญาณกลับเป็นข่าวสารเข้าใจได้ถูกต้องโดยขึ้นอยู่กับขอบเขตของประสบการณ์หรือกรอบอ้างอิงว่าผู้รับสารจะมีมากหรือน้อยเพียงใด

นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ถือเป็นสื่อการประชาสัมพันธ์อย่างหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่เรื่องราวให้ประชาชนรับรู้ในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์หลายแห่งได้ดำเนินการจัดนิทรรศการตามกลุ่มของประชาชนออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่โดยจำแนกจากระดับความรู้และปัญญาของผู้ชมได้แก่ กลุ่มเด็กอายุประมาณ 12 ปีต้องคำนึงถึงหลักจิตวิทยาเด็กเป็นหลักต้องเน้นความตื่นตันทันทีศรัทธาใจ กลุ่มผู้ชมหนุ่มสาวเป็นกลุ่มที่ไม่มีมีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านต้องพยายามโน้มน้าวให้ผู้ชมรับรู้คุณค่าดึงดูดความสนใจและวิธีการจัดเป็นแบบศิลปะและกลุ่มผู้ชมที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญกลุ่มนี้จะมีความรู้และสนใจวิเคราะห์เนื้อหาอย่างละเอียดต้องพิจารณาวัตถุมากเป็นพิเศษไม่จำเป็นต้องเน้นหรือคำนึงถึงวิธีการจัดแสดงที่เป็นศิลปะควรจัดโดยเน้นหนักในเรื่องระเบียบวิธีการเปรียบเทียบวัตถุเป็นสำคัญ

นิทรรศการโดยหลักมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่

ประเภทที่ 1 นิทรรศการประจำ เป็นการจัดแสดงอย่างถาวรในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายดังนั้นต้องคำนึงถึงการจัดอย่างละเอียดรอบคอบนิทรรศการเพื่อการศึกษา

กันค้ำว่าเป็นนิทรรศการถาวรเช่นเดียวกับนิทรรศการแบบที่ 1 แต่เน้นในเรื่องวัตถุประสงค์จัดแสดงและการศึกษาค้นคว้ามากกว่าความงามและความเพลิดเพลินเน้นหนักในเรื่องของระเบียบวิธีการจัดแสดงเป็นหลัก มีลักษณะคล้ายคลึงกับการเก็บของคงคลัง

ประเภทที่ 2 นิทรรศการชั่วคราว หรือนิทรรศการพิเศษเป็นกิจกรรมที่มีบทบาทมากที่สุด เพราะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวและสร้างความเพลิดเพลินดึงดูดและเร้าความสนใจของผู้ชม

ระบบการจัดนิทรรศการ จำแนกได้พบว่ามีระบบการจัดการนิทรรศการอยู่ 4 ระบบ ได้แก่

ระบบที่ 1 ระบบการจัดวัตถุตามแบบธรรมชาติเป็นความนิยมส่วนใหญ่ของพิพิธภัณฑ์ประเภทธรรมชาติวิทยาเพราะต้องการแสดงให้เห็นถึงความงามความดึงดูดในธรรมชาติ

ระบบที่ 2 ระบบการจัดตั้งตามอิริยาบถสัตว์คล้ายระบบการจัดในแบบแรกแต่แทนที่จะจัดแสดงแบบเดี่ยวก็จัดรวมกันเป็นหมู่เช่นภาพฝูงควายกินหญ้าฝูงนกทำรังเป็นต้นเพื่อให้ผู้ชมได้เห็นชีวิตจริงๆของสัตว์แต่ละชนิด

ระบบที่ 3 ระบบการจัดแสดงตามสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาเป็นการแสดงให้เห็นความเกี่ยวพันกันของสิ่งแวดล้อมกับวัตถุจัดแสดงเช่นสภาพชีวิตชาวประมงที่สัมพันธ์กับสัตว์น้ำ อากาศทำให้ผู้ชมสามารถเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ได้ดียิ่งขึ้น

ระบบที่ 4 ระบบการจัดแสดงตามความเป็นจริงได้แก่การย้ายวัตถุจริงๆ มาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ให้เห็นอย่างใกล้ชิดเช่นการย้ายหลุมขุดค้นทางโบราณคดีมาจัดแสดงเป็นต้น

บรรยากาศของห้องแสดง

เพื่อเร้าความสนใจในด้านความงามเน้นความงามวัตถุและความงามในการจัดแสดงเพื่อเร่งเร้าและดึงดูดความสนใจของผู้ชมเร้าใจให้เพลิดเพลินเพราะความงามแต่เพียงอย่างเดียวจะก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายแห้งแล้งไม่น่าเดินชมนานเท่าที่ควรและเร้าให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นอยากค้นคว้าเพราะความอยากรู้อยากเห็นเป็นสิ่งสำคัญของการเรียนรู้ดังนั้นจึงกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการออกแบบลักษณะของห้องแสดงให้เร้าใจอย่างเป็นขั้นเป็นตอนหรือให้คำอธิบายวัตถุในเชิงคำถามเพื่อก่อให้เกิดการอยากค้นคว้าหาคำตอบอย่างไม่สิ้นสุด

2.3.5 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ความหมายและลักษณะของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้กล่าวถึงความหมายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นว่า หมายถึงการเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่นรวมถึงยังเป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันกระตุ้นให้เกิดกระบวนการคิดร่วมกันดำเนินกิจการของท้องถิ่น เพื่อคน

ในท้องถิ่นนั้นๆ เองซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือกันในการพัฒนาท้องถิ่นสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ
รัฐบาลที่ต้องการขยายการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแก่ชุมชนอันเป็นแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นกระแสดความคิดแนวใหม่ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ภายในประเทศ
ไทย แม้ปัจจุบันจะมีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตามจังหวัดต่างๆ แต่กระนั้นก็เป็นส่วนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับ
จำนวนชุมชนและท้องถิ่นจำนวนมากในประเทศไทยที่ยังขาดแคลนชุมชนคลังภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ให้
ลูกหลาน ได้ศึกษาหาความรู้เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาท้องถิ่นของตน
แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเริ่มขึ้นเมื่อไม่กี่ปีโดยเกิดจากแนวความคิดในการ
อนุรักษ์และหวงแหนงานศิลปกรรมอันมีค่าของคนในชุมชนผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์โดยทั่วไปมักจะ
มองเห็นสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์สถาน โดยเน้นที่ตัววัตถุเป็นส่วนใหญ่แต่น้อยคนนักที่จะมี
วิสัยทัศน์มองรวมถึงภูมิปัญญาความคิดหรือจิตวิญญาณของผู้ประดิษฐ์โดยสิ่งที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นมา
นั้น ถูกหล่อหลอมด้วยสภาพสิ่งแวดล้อมภูมิปัญญาการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นใดท้องถิ่น
หนึ่งอันเฉพาะ

ลักษณะพิเศษของกิจการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่แตกต่างไปจากพิพิธภัณฑ์สถานทั่วไป
โดยประการแรกสิ่งที่เป็นตัวชี้เด่นชัดสำหรับพิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ได้แก่ท้องถิ่นต้องเป็นผู้ริเริ่มจัดทำ
และดำเนินการเองโดยพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่แท้จริงจะต้องเกิดจากความต้องการหรือเกิดจากการริเริ่ม
ของชาวบ้านบางแห่งอาจมีหน่วยงานภายนอกมาร่วมช่วยเหลือบ้างแต่กิจกรรมหลักนั้นขึ้นตรงกับ
ชาวบ้านจะต้องทำหน้าที่ในการจัดการดูแลรักษาและดำเนินการกันเอง

ประการต่อมาเนื้อหาที่น่าสนใจในพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชุมชน
ในด้านต่างๆ เช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชนการทำมาหากินศาสนาประเพณีความเชื่อ ตลอดจน
ความสัมพันธ์ภายในชุมชนหรือท้องถิ่นอาจมีการกล่าวถึงสังคมภายนอกอื่นๆ ในด้านที่เกี่ยวข้องกับ
ท้องถิ่นของตน เช่น มีการติดต่อสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองสังคมและวัฒนธรรมกับสังคมอื่นๆ
ทั้งนี้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแต่ละแห่งนั้นมักจะมีลักษณะพิเศษอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนที่ไม่
เหมือนกัน ลักษณะเด่นด้านนี้ทำให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจถึงความแตกต่างหลากหลาย
ทางวัฒนธรรมอันนำไปสู่ความเข้าใจซึ่งกันและกันของสังคมได้

ประการสุดท้าย ลักษณะเด่นของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมักเน้นที่ความเรียบง่าย แต่มี
ความหมายต่อชุมชนสิ่งของที่จัดแสดงมีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่าอาจเป็น
ศิลปวัตถุทางศาสนาที่ทางวัดเก็บรวบรวมไว้หรือศิลปหัตถกรรมประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับ
ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน³¹

³¹ เหมือนพิมพ์ สุวรรณกาศ, *ประสบการณ์พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น* (กรุงเทพฯ : มุลนิธิเล็ก-ประไพวิริยะพันธุ์, 2552), หน้า 11 - 14.

มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ได้กล่าวไว้ว่า วัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดของพิพิธภัณฑ
ท้องถิ่น คือ ต้องการเปลี่ยนทัศนคติต่อผู้เข้าชมพิพิธภัณฑที่ว่าไม่ใช่เป็นเพียงที่เก็บของเก่าให้มองว่าเป็น
สถานที่เสริมสร้างองค์ความรู้ที่มีความสมบูรณ์ทั้งอดีตปัจจุบันและช่วยเสริมสร้างความรู้ในอนาคต
เมื่อนั้นความรู้ที่มีอยู่จึงจะสามารถนำมาใช้ได้อย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพนอกจากนี้ได้กล่าวถึง
ตัวอย่างของลักษณะกิจการพิพิธภัณฑท้องถิ่นในต่างประเทศนั้นมักเคยเป็นบ้านหรือที่อยู่อาศัยของ
ชาวเมืองเก่ามาก่อนต่อมาจึงอุทิศให้เป็นพิพิธภัณฑ ส่วนผู้นำชมพิพิธภัณฑมักจะเป็นชาวบ้านใน
ท้องถิ่นนั้นๆซึ่งจะเสียดสละหมุนเวียนกันมาโดยไม่ได้รับค่าจ้างใดๆโดยมากมักเป็นผู้สูงอายุเมื่อเข้า
นำพาชมก็จะอธิบายด้วยความภาคภูมิใจสามารถแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ต่อผู้มาเยี่ยมชมได้เปรียบกับ
พิพิธภัณฑท้องถิ่นในบ้านเราที่ฝึกให้เด็กเยาวชนรุ่นใหม่ๆมาเป็นผู้นำเที่ยวชมเพื่อเป็นการเริ่มปลูก
จิตสำนึกในการรักและหวงแหนสมบัติของท้องถิ่นของตนเองพิพิธภัณฑท้องถิ่นควรจะเป็นพิพิธภัณฑ
ทั้งหมดบ้าน ไม่ว่าจะเป็นที่ศูนย์จัดแสดงหรือบริเวณภายนอกอาคารก็ควรให้มีบรรยากาศของวัฒนธรรม
เหลืออยู่ทั้งนี้เป็นหน้าที่หลักของคนในชุมชนต้องร่วมมือกันจัดการ

อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดมได้กล่าวถึงพัฒนาการท้องถิ่นในประเทศไทยที่นำไปสู่การ
เกิดของพิพิธภัณฑท้องถิ่นว่าสำนึกในเรื่องความต้องการมีของเก่าเป็นสำนึกของมนุษยชาติทุกคน
เพราะมนุษย์ย่อมอยากที่จะรู้จักตนเองหัวใจของการเกิดกระบวนการท้องถิ่นพัฒนาจึงเริ่มจากจุดนี้
เริ่มมาจากการมองสิ่งใกล้ๆตัวที่มีการสะสมเรื่อยมาจนนำมาสู่การ “คิดเป็น” แต่ในอดีตสังคมไทย
ตกอยู่ในกระบวนการจัดพิพิธภัณฑเพื่อชาติแต่ในสมัยนี้สังคมไทยได้เกิดความเปลี่ยนแปลง
และซับซ้อนมากขึ้นจึงไม่สามารถมีการเน้นวัฒนธรรมส่วนกลางเพียงอย่างเดียวไม่พอ เนื่องจาก
กระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ลงไปยังท้องถิ่น ถ้าชาติไม่เข้มแข็ง ท้องถิ่นก็อยู่ไม่ได้
เพราะฉะนั้นจำเป็นต้องลงไปถึงท้องถิ่นปลูกจิตสำนึกคนภายในท้องถิ่นให้เข้มแข็งรู้จักคิดเป็นทำเป็น
ซึ่งพิพิธภัณฑท้องถิ่นจะเป็นกลไกที่สำคัญที่สุดในเรื่องนี้³²

ลักษณะของพิพิธภัณฑท้องถิ่นจะต้องมีการเคลื่อนไหวตลอดเวลาเพื่อคว่าบ้านเมือง
วัฒนธรรมชีวิตคนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรไม่เช่นนั้นแล้วก็จะกลายเป็นพิพิธภัณฑที่ตายด้านถ้าเราทำ
พิพิธภัณฑตรงนี้ได้ก็จะปลูกจิตสำนึกได้หลายๆ อย่างเพราะขณะนี้สังคมไทยกำลังเข้าสู่ช่วงเปลี่ยน
ผ่านของการทิ้งถิ่นฐานดั้งเดิมทำให้ขาดความเป็นชุมชนขาดความเป็นครอบครัวคนจำนวนหนึ่งต้อง
ย้ายไปอยู่ในถิ่นที่ไม่ใช่ของตนเขาจึงไม่รู้สึกรับผิดชอบต่อท้องถิ่นใหม่ที่เข้าไปอยู่การจะเป็น
ชุมชนได้นั้นต้องมีเวลามีการสังสรรค์เกิดความเชื่อความคิดอ่านมีรูปแบบประเพณีที่ร่วมกันได้หน้าที่
ของพิพิธภัณฑท้องถิ่นจึงไม่เพียงแต่สอนให้คนรู้จักคิดเป็นหรือทำให้เกิดสติปัญญาเท่านั้น ยังปลูก
สำนึกความรักในมาตุภูมิหรือท้องถิ่นอีกด้วย

³² สุนัขมานุษยวิทยาสิรินธร, เอกสารสัมมนาทางวิชาการพิพิธภัณฑท้องถิ่นในประเทศไทย, หน้า 3 - 6.

นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงความหมายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นว่าเป็นเสมือนคลังแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่นลักษณะของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ คนท้องถิ่นสร้างแล้วเก็บสะสมภูมิปัญญาที่บรรพชนได้สร้างสมไว้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้เป้าหมาย คือ ให้คนไทยในท้องถิ่นได้รู้จักตนเองปัจจุบันทั่วโลกมีการเคลื่อนไหวมากในเรื่องของความจำเป็นต้องรักท้องถิ่นผู้คนภายในท้องถิ่นเองก็ต้องรู้จักตนเองต้องเข้มแข็งคิดเป็นเพื่อต้านสิ่งทีมากระทบจากภายนอกได้ดังนั้นวัตถุในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงไม่ใช่เพียงของเก่าแต่เป็นวัตถุที่สะท้อนภูมิปัญญาของท้องถิ่นและแสดงความหมายที่อยู่เบื้องหลังวัตถุภาพของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไม่จำเป็นต้องจัดแสดงของที่มีราคาและไม่จำเป็นต้องเก็บของชนิดเดียวกันซ้ำๆแต่เก็บของที่มีความหมายได้ความรู้ของท้องถิ่นได้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับชีวิตวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นซึ่งความหลากหลายนี้จะช่วยเสริมในการพัฒนาให้ถูกต้องทั้งนี้กิจการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะสำเร็จได้หรือไม่จำเป็นต้องให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสร้างความเป็นสมานฉันท์ในท้องถิ่นและท้องถิ่นต้องทำเองเท่านั้น³³

องค์ประกอบหลักในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้กล่าวว่าในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นกิจการหลายๆอย่างจะประสบความสำเร็จได้ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่เกื้อหนุนกันดังนี้³⁴

คณะทำงานการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะประสบความสำเร็จได้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายด้วยกัน

ชาวบ้านคือกลุ่มที่สำคัญที่สุดถือว่าเป็นเจ้าของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริงถ้าคนในท้องถิ่นไม่มีความต้องการหรือไม่เห็นความสำคัญพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นก็เกิดขึ้นได้ยากแม้เกิดมาแล้วย่อมไม่มีความหมายชาวบ้านจึงมีความสำคัญมากที่สุดทั้งในแง่ที่เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญและที่มาของวัตถุที่จัดแสดงโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นกลุ่มที่ต้องดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

ฝ่ายวิชาการเป็นคณะทำงานที่มีความสำคัญไม่แพ้กันทำหน้าที่ในการศึกษาวิจัยท้องถิ่นเพื่อให้ได้เนื้อหาในการจัดแสดงคำบรรยายประกอบเรื่องราวตลอดจนการกำหนดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้กลุ่มคณะนี้อาจประกอบด้วยชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีหรือพระสงฆ์ครูอาจารย์นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาภายในท้องถิ่น เป็นต้น

ภัณฑารักษ์เป็นผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์หลักทำหน้าที่ในการจัดทำทะเบียนวัตถุทำความสะอาดวัตถุซ่อมแซมวัตถุที่เสียหายตลอดจนคัดเลือกวัตถุที่จะจัดแสดงโดยในการทำงานจำเป็นต้องประสานงานกับฝ่ายวิชาการ

³³ มูลนิธิเสถียรวิไล วิริยะพันธุ์, เอกสารรายงานสัมมนา “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนบน”, หน้า 1 - 2.

³⁴ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, เอกสารสัมมนาทางวิชาการ “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย”, หน้า 123 - 129 .

งบประมาณในการจัดตั้งเป็นความเชื่อที่ผิดในการใช้งบประมาณสูงในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ถึงแม้จะมีงบประมาณน้อยก็ไม่ใช่ว่าเป็นอุปสรรคสำคัญในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทั้งนี้ควรพิจารณาและดำเนินการไปตามอรรถภาพโดยถือคติทำเท่าที่มีหรือเท่าที่ทำได้ดีกว่าไม่ทำเลย เพราะพิพิธภัณฑ์นั้นเป็นกระบวนการที่มีจุดเริ่มต้นแต่หาจุดสิ้นสุดได้ยากจำเป็นต้องค่อยๆ พัฒนาอาจเริ่มต้นจากเล็กๆ แล้วค่อยขยายใหญ่ไม่ควรมองว่าจะต้องให้สมบูรณ์แบบเลยทีเดียวยิ่งสำคัญในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นคือการสร้างความเข้าใจแก่คนในท้องถิ่นให้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ที่มีต่อท้องถิ่นเมื่อเข้าใจแล้วท้องถิ่นจะให้ความร่วมมือไม่ว่าจะเป็นทุนหรือความร่วมมือลงแรงก็ตาม

เนื้อหาที่น่าสนใจในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมักเป็นการนำเสนอเรื่องราวความเป็นมาของท้องถิ่นในด้านต่างๆ เช่น ภูมิประเทศภูมิอากาศสิ่งแวดล้อมนิทานหรือตำนานโบราณคดีความเชื่อศาสนาประเพณีการเล่นประเพณีบุคคลสำคัญในท้องถิ่นการทำมาหากินของผู้คนในอดีต และปัจจุบันความสัมพันธ์ของคนภายในท้องถิ่นรวมทั้งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองสังคม และวัฒนธรรมกับสังคมและชุมชนภายนอกจากการที่พิพิธภัณฑ์ได้รวบรวมความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นไว้มากมายจึงกลายเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับท้องถิ่น

สิ่งของที่ใช้ในการจัดแสดงสิ่งของที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่าเพราะสิ่งสำคัญคือความหมายที่อยู่เบื้องหลังวัตถุไม่ใช่มูลค่าที่เกิดขึ้นในตัววัตถุ ตัวอย่างเช่น ที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วงจัดแสดงสิ่งที่เป็นสมบัติของวัดแต่โบราณเช่นธรรมมาสน์เครื่องมือเครื่องใช้ในการจารึกัมภีร์ใบลานผ้าห่อใบลานต้นฉบับหนังสือและตำราต่างๆตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ศิลปวัตถุที่พบในเขตลุ่มน้ำแม่กลองอาทิวานหินขวานสำริดกำไลลูกบิดเครื่องปั้นและเครื่องเคลือบดินเผาสำหรับบางคนมองอาจเห็นว่าเป็นสิ่งไม่มีค่าแต่ของเหล่านี้มีความหมายและแสดงถึงสิ่งที่ผ่านมาเป็นต้น

สถานที่ในการจัดแสดงอาจเป็นบ้านตึกอาคาร โกดังเก่าห้องเรียนวิหารศาลาการเปรียญหรือศาลาวัดการใช้วัดสำหรับจัดพิพิธภัณฑ์นับว่ามีความเหมาะสมอย่างยิ่งเพราะนอกจากวัดจะเป็นที่ให้การศึกษาวรรณคดีและเป็นศูนย์กลางชุมชนแล้ววัดยังเป็นศูนย์รวมศิลปวัตถุตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ของชุมชนที่ชาวบ้านในอดีตมีศรัทธาไปถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชามากกว่าจะเก็บสะสมไว้ที่บ้านกรณีที่มีงบประมาณในการสร้างพิพิธภัณฑ์โดยเฉพาะให้ออกแบบตัวอาคารโดยพิจารณาถึงการใช้ประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักเช่นจะจัดกิจกรรมอะไรบ้างใครบ้างที่มาใช้พิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้ อาคารพิพิธภัณฑ์ที่ดีต้องตอบสนองการใช้สอยได้อย่างเต็มที่และตอบสนองประชาชนผู้มาใช้บริการด้วย

บทบาทของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ก่อนที่จะเกิดพิพิธภัณฑ์ในโลกแห่งนี้แต่เดิมนั้นผู้คนต่างแสวงหาที่เก็บของมีค่ามานานแล้วแต่เดิมสถานที่เก็บสิ่งของดังกล่าวได้แก่วัดหรือโบสถ์โดยมีนักบวชเป็นผู้ดูแลถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเหมาะสมต่อการเก็บรักษาสิ่งมีค่าแต่เมื่อเกิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้นบนโลกใบนี้จึงกลายเป็นที่เก็บของมีค่าแทนวัดและโบสถ์นั่นเอง

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาวงการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของทั่วโลกมีการตื่นตัวและมีการปรับปรุงการดำเนินงานเป็นอย่างมากเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนที่เข้ามาใช้บริการโดยคำนึงถึงการให้บริการแก่สังคมเป็นสำคัญพิพิธภัณฑ์หลายแห่งในปัจจุบันนี้จึงกลายเป็นสถาบันที่จัดกิจกรรมเพื่อให้ความรู้และเอื้อประโยชน์ให้แก่บุคคลทั่วไปในสังคมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการดำเนินงานดังกล่าวพิพิธภัณฑ์จึงต้องพัฒนาบทบาทของตนให้สมกับเป็นสถาบันที่มีคุณค่าสถาบันหนึ่งด้วย

ในการพัฒนาบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นสิ่งที่จำเป็นจะต้องตระหนักถึง คือ คุณประโยชน์ที่เป็นผลมาจากการพัฒนาจะต้องตกอยู่กับคนในท้องถิ่นสังคมและประเทศชาติเป็นสำคัญบทบาทหน้าที่ที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจำเป็นต้องปรับเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ อาจแบ่งออกได้เป็น 3 บทบาทหน้าที่สำคัญ ดังนี้

บทบาทหน้าที่ทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาก้าวหน้าเพื่อให้สอดคล้องกับความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้นได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ อย่างมากมายสืบเนื่องมาจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ไม่สัมพันธ์กับความเติบโตทางวัฒนธรรมประกอบกับความเจริญทางการสื่อสารทำให้ท้องถิ่นได้รับข่าวสารจากทุกสื่อแม้จะมีผลดีในด้านการติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วขึ้นทำให้ชาวบ้านรู้ข่าวความเจริญด้านต่างๆ แต่ในทางกลับกันความรู้ที่กล่าวว่า “ดีกว่า – ดียกกว่า” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการที่ชาวบ้านเห็นค่าในสิ่งที่เจริญกว่า ความทันสมัยกว่าส่งผลกระทบต่อชาวบ้านลดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนจึงทำให้ละเลยขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา และปรับวิถีการดำเนินชีวิตตามค่านิยมสมัยใหม่ สถานการณ์เช่นนี้จะทำให้มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหายไปได้ในที่สุด

มีนักวิชาการพิพิธภัณฑ์ท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีหน้าที่หลักในการสงวนรักษาอนุรักษ์จัดแสดงและให้การศึกษามรดกทางวัฒนธรรมจึงสมควรที่จะมีบทบาทสำคัญในการนำมาซึ่งความภาคภูมิใจความมั่นใจและสามารถสร้างพลังให้แก่คนในท้องถิ่นสามารถพัฒนาไปได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปตามศักยภาพของตนพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงควรมีบทบาทต่อสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่างๆ เช่น มีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นการเป็นองค์กรที่สงวนรักษาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

เป็นศูนย์กลางร่วมทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นมีบทบาทในการให้บริการการศึกษาให้แก่คนในท้องถิ่นและคนต่างถิ่นรวมถึงบทบาทในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่คนในท้องถิ่น

บทบาทหน้าที่ทางเศรษฐกิจ พิพิธภัณฑสถานสามารถมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจของชาติได้ทั้งในส่วนกลางและในส่วนท้องถิ่นแม้ว่าบทบาทด้านเศรษฐกิจจะไม่เด่นชัดเท่ากับบทบาททางสังคมแต่การในพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นต่างๆ นั้น พิพิธภัณฑสถานจะเป็นองค์กลางที่สะท้อนถึงความคงอยู่และความเปลี่ยนแปลงไปของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี บทบาทที่พิพิธภัณฑสถานจะปรับให้สอดคล้องกับการพัฒนาทาง

เศรษฐกิจนั้นมีหลายอย่างอาทิเช่นบทบาทในการสร้างกิจกรรมเสริมเพิ่มเติมนอกจากการอนุรักษ์ โดยการสร้างห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ โรงละครและเวทีการแสดงต่างๆ เพื่อสอดคล้องรับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการสร้างกิจกรรมเหล่านี้จะเป็นโอกาสที่สามารถขอความสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนได้รวมถึงบทบาทในการส่งเสริมการลงทุนในธุรกิจประเภทต่างๆ ที่สอดคล้องกับการกิจของพิพิธภัณฑสถานการพัฒนาเศรษฐกิจในท้องถิ่นด้วยการขยายอาชีพใหม่ เช่น การทำของที่ระลึกการแสดงเสริมกิจกรรมหลักบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม นอกจากจะเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่พิพิธภัณฑสถานแล้วร้านค้าร้านอาหารโรงแรมตลาดในชุมชนก็สามารถสร้างรายได้จากนักท่องเที่ยวด้วยพิพิธภัณฑสถานถือว่ามียุทธศาสตร์ในการสร้างงานที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานสำหรับเยาวชนและคนในท้องถิ่น

บทบาททางการเมือง พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความรู้สึกที่เป็นค่านิยมให้แก่คนในท้องถิ่นโดยปลูกฝังให้คนในท้องถิ่นเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาพัฒนาการของสังคมภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นและเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นได้ศึกษาถึงรากเหง้าและเห็นคุณค่าของท้องถิ่นของตนความรู้สึกเหล่านี้จะทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความรู้สึกรักถิ่นฐานหวงแหน และสามารถชักจูงในคนในชุมชนให้สำนึกในวัฒนธรรมอันดีให้คิดตระหนักอนุรักษ์สืบเนื่องต่อไปและยึดคนในที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นให้แก่ชาตินอกจากนั้นพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจะเป็นตัวประสานและเป็นสื่อกลางในการประชาสัมพันธ์ให้คนต่างถิ่นเข้าใจถึงความเป็นท้องถิ่นของชุมชนได้อีกด้วย

2.3.6 เทคนิคการจัดการและการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น

เทคนิคการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญาบัวสรวง ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการจัดทำและดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานไว้ดังนี้³⁵

³⁵ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

1) คณะทำงานการจัดทำพิพิธภัณฑ์จะสำเร็จได้ต่อเมื่ออาศัยความร่วมมือจากบุคลากรหลายฝ่ายเรียงลำดับตามความสำคัญคือชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพราะเป็นที่มาของแหล่งข้อมูลและที่มาวัตถุจัดแสดงนอกจากนี้จะเป็นผู้รักษาให้พิพิธภัณฑ์คงอยู่ต่อไปต่อมา คือ ฝ่ายวิชาการอาจเป็นเจ้าหน้าที่หรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านทำหน้าที่ศึกษาวิจัยเรื่องราวต่างๆ ต่อมา คือ ภัณฑารักษ์เป็นผู้ทำทะเบียนทำความสะอาดวัตถุโบราณต่างๆ และคัดเลือกวัตถุจัดแสดงอีกด้วย

2) งบประมาณแม้เป็นหนึ่งในองค์ประกอบแต่ก็ไม่ใช่ปัญหาที่สำคัญของการทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพราะสิ่งสำคัญคือการให้ความร่วมมือของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ในการช่วยเหลือ

3) เนื้อหาที่น่าสนใจนำเสนอเรื่องราวในท้องถิ่นมานำเสนอไม่ว่าจะเป็นสิ่งควมวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อหรือสภาพภูมิประเทศลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้พิพิธภัณฑ์เป็นศูนย์รวมความรู้ของท้องถิ่น

4) สิ่งของที่จัดแสดงเป็นของที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับชุมชนไม่ทางตรงก็ทางอ้อมโดยไม่จำเป็นต้องเป็นวัตถุมีค่าทางราคาเพราะความสำคัญของวัตถุที่จัดแสดงก็คือเรื่องราวที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังวัตถุชิ้นนั้นๆ

5) สถานที่จัดแสดงใช้อาคารที่มีอยู่เดิมแล้วเช่นบ้านเรือนสถานที่ราชการวัดโรงเรียนเป็นต้นหรืออาจสร้างอาคารขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์เลยก็ได้ซึ่งในการออกแบบอาคารสำหรับพิพิธภัณฑ์นั้นต้องคำนึงประโยชน์ใช้สอยมากที่สุด

การดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

1) การมีส่วนร่วมของชุมชนอันจะเป็นจุดเริ่มต้นของการทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชุมชนจะต้องมีความพร้อมก่อนเป็นอันดับแรกและนำไปสู่ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในการทำพิพิธภัณฑ์อย่างจริงจัง

2) ศึกษาวิจัยข้อมูลในท้องถิ่นเนื่องจากในท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นนั้นย่อมมีเรื่องราวสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปทั้งยังมีรายละเอียดมากมายดังนั้นจึงควรมีการกำหนดหัวข้อและขอบเขตของเรื่องที่จะนำเสนอให้เพียงพอกับการจัดแสดงวัตถุและจะต้องเป็นหัวข้อเรื่องที่ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีโดยอาจแบ่งหัวข้อเรื่องหลักออกได้เป็น 4 เรื่องคือประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่นการดำเนินชีวิตของชุมชนศาสนาและความเชื่อพิธีกรรมและความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นการนำเรื่องราวเหล่านี้มาเป็นวัตถุดิบในการจัดแสดงนั้นอาจได้มาจากการสอบถามสัมภาษณ์ผู้สูงอายุพระสงฆ์หรือปราชญ์ท้องถิ่นหรืออาจไปขอข้อมูลจากสถานศึกษาภายในท้องถิ่นให้ช่วยเหลือด้วยก็ได้

3) จัดทำทะเบียนและจัดหมวดหมู่วัตถุสามารถทำได้เลยหลังจากที่มีความตั้งใจที่จะทำพิพิธภัณฑ์และพอจะมีวัตถุจัดแสดงอยู่บ้างและอาจทำไปพร้อมๆ กับการทำวิจัยเนื้อหาเพื่อทำให้

สามารถมองเห็นวัตถุจัดแสดงที่มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาก่อนการทำทะเบียนและจัดหมวดหมู่
ควรมีการตรวจสอบภาพวัตถุก่อนหากพบว่าวัตถุชิ้นใดชำรุดก็ควรซ่อมแซมหรือทำความสะอาดให้มี
สภาพสมบูรณ์การทำทะเบียนวัตถุนั้นควรประกอบไปด้วยข้อมูลพื้นฐานอันได้แก่เลขทะเบียนวัตถุชื่อ
วัตถุคำบรรยายรูปร่างลักษณะขนาดและน้ำหนักประวัติและหมายเหตุเพื่อให้ระบุข้อมูลที่จำเป็นลงไป

4) กำหนดเนื้อหาและการทำคำบรรยายเรื่องราวโดยพิจารณาจากข้อมูลที่ได้ศึกษาวิจัย
และพิจารณาจากจำนวนของวัตถุจัดแสดงว่าจะไรคือสิ่งที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของ

ท้องถิ่นเพื่อเป็นจุดเด่นของพิพิธภัณฑ์อย่างไรก็ตามก็ควรละเลยข้อมูลประกอบอื่นๆ เพื่อ
สร้างให้เนื้อหาที่มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

5) การคัดเลือกสิ่งของที่จัดแสดงตามเนื้อหาที่ได้กำหนดไว้ให้พิจารณาว่าวัตถุใดบ้างที่
จะให้คำอธิบายที่จะช่วยส่งเสริมให้เนื้อหาที่มีความสมบูรณ์มากที่สุดวัตถุนั้นจะต้องมีคุณค่าทาง
ประวัติศาสตร์ความเชื่อประเพณีเพื่อจะได้นำความภาคภูมิใจมาสู่ชุมชน

6) การจัดแสดงเนื่องจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต้องให้ความรู้ความเพลิดเพลินแก่ผู้ชม
ในหลายกลุ่มหลายระดับดังนั้นในแต่ละพิพิธภัณฑ์จึงมีแนวทางในการจัดแสดงแตกต่างกันไป ได้แก่
การจัดแสดงที่เน้นความหมายของสิ่งของนั้นวัตถุที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ความเป็นมา
เป็นไปของสิ่งของนั้นๆการจัดแสดงที่สะท้อนสภาพปัญหาของท้องถิ่นเพื่อเชื่อมโยงให้ผู้ชมเป็นปัญหา
ของท้องถิ่นในปัจจุบันที่เป็นผลมาจากอดีตโดยมากมักเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมการจัดแสดงที่เน้นความ
มีชีวิตชีวาอาศัยเทคโนโลยีในปัจจุบันมาช่วยเสริมลูกเล่นต่างๆเช่นการใส่ไฟการเพิ่มเสียงหรือ
ภาพเคลื่อนไหวสลับไปกับการจัดแสดงวัตถุการจัดแสดงที่เน้นการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงการจัด
แสดงอยู่เสมอเพื่อดึงดูดให้ผู้ชมกลับมาชมอยู่เสมอ

7) การจัดการและการดำเนินงานต้องคำนึงว่าจะทำอย่างไรให้เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
ที่ยั่งยืนชุมชนร่วมกันดูแลต่อไปโดยจะต้องจัดกลุ่มคนเข้ามาให้ทำหน้าที่จัดการหรือบริหารอาจจัดอยู่
ในรูปแบบคณะกรรมการประกอบด้วยผู้นำชุมชนที่ชาวบ้านเคารพนับถือหรืออาจมีนักวิชาการจาก
สถานศึกษาภายนอกประกอบไปด้วยก็ได้และหลังจากเปิดพิพิธภัณฑ์เรียบร้อยแล้วควรมีการดูแล
รักษาเอาใจใส่ทำความสะอาดอยู่เสมอป้องกันการชำรุดทรุดโทรมนอกจากนี้ควรจัดกิจกรรมเพื่อดึงดูด
คนมาเยี่ยมชมอย่างต่อเนื่องมีการติดต่อประสานความร่วมมือกับหน่วยที่เกี่ยวข้องหรือพิพิธภัณฑ์
ข้างเคียงเพื่อสร้างเครือข่ายแหล่งเรียนรู้และท้ายที่สุดควรมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข่าวสารของ
พิพิธภัณฑ์อยู่เสมอเพื่อให้ทุกคนทราบว่าพิพิธภัณฑ์ที่เปิดนี้เป็นของท้องถิ่นที่ทุกคนสามารถเข้ามามี
ส่วนร่วมได้

งามพิศ สัตย์สงวน ได้จัดหมวดหมู่และเทคนิคของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นระดับชุมชนเพื่อให้ครอบคลุมข้อมูลทั้งหมดอันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจชุมชนดังนี้³⁶

- 1) ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมแสดงข้อมูลเกี่ยวกับที่ตั้งลักษณะที่ตั้งภูมิประเทศภูมิอากาศสถานที่สำคัญของชุมชน โรงเรียนวัด เป็นต้น
- 2) ข้อมูลเกี่ยวกับประชากรแสดงข้อมูลจำนวนประชากรเพศอายุอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแสดงสถิติเพื่อทำให้วิเคราะห์สังเคราะห์ได้ง่ายขึ้น
- 3) ข้อมูลเกี่ยวกับเครือญาติ เนื่องจาก บางชุมชนผู้คนภายในชุมชนเป็นเครือญาติกัน จึงควรเก็บรวบรวมข้อมูลด้านนี้ไว้เพื่อเรียนรู้ว่าใครเป็นญาติใครบ้าง
- 4) ประวัติความเป็นมาเนื่องจากในทุกๆชุมชนมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับที่มาของการตั้งหลักแหล่งหรือที่มาของชื่อชุมชนส่วนใหญ่ข้อมูลเหล่านี้มักได้จากการสอบถามสัมภาษณ์เกี่ยวกับผู้บุกเบิกเป็นใครมาจากไหน
- 5) ข้อมูลเกี่ยวกับวงจรชีวิต 1 ปีของชุมชนจัดแสดงเกี่ยวกับข้อมูลชีวิตประจำวันของชาวบ้านหรือประชากรในชุมชนการใช้ชีวิตในรอบปีตลอดทั้งข้อมูลประเพณี พิธีกรรมต่างๆในครบบรอบ 1 ปี
- 6) ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทางสังคมแสดงข้อมูลเกี่ยวกับสมาคมชมรมที่ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์กลุ่มสตรีทอผ้ากลุ่มทำสวนเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น
- 7) ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวัตถุและเทคโนโลยีแสดงข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวัตถุเช่นลักษณะบ้านเรือนของคนรายคนจนเสื้อผ้าเครื่องใช้ในบ้านอันจะเป็นเครื่องสะท้อนสภาพสังคมของชุมชนนั้นๆ
- 8) ประวัติชีวิตข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัวประวัติของบุคคลสำคัญภายในชุมชนในแต่ละช่วงวัยว่ามีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไรเพื่อให้เห็นภาพชุมชนในหลากหลายมิติ
- 9) ภาษาท้องถิ่นและศิลปะแสดงข้อมูลผลผลิตของวัฒนธรรมที่แสดงออกออกมาในรูปแบบของภาษาเช่นวรรณกรรมพื้นบ้านเพลงการละเล่นการฟ้อนรำ
- 10) วัฒนธรรมด้านต่างๆ ได้แก่ด้านครอบครัวเศรษฐกิจการเมืองการปกครองศาสนาและความเชื่อการศึกษาการแพทย์การคมนาคมสื่อสารหรือนันทนาการ

2.4 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้

2.4.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

อรอนงค์ ธรรมกุล ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วม โดยทั่วไปหมายถึงการเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบการมีส่วนร่วมนั้นจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ผู้มีสิทธิ์ได้รับประโยชน์หรือสิ่งที่ผู้คนที่ต้องการมากที่สุดนั้น จะได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้น แสดงถึง สิ่งที่ทำไปนั้นจะเกิดตรงกับความต้องการอย่างแท้จริงความแตกต่างระหว่างการมีส่วนร่วมกับการให้ความร่วมมือได้แก่การมีส่วนร่วมจะต้องคู่กับความรู้สึกเป็นเจ้าของส่วนการที่คนอื่นหรือฝ่ายอื่นเข้ามาช่วยด้วยนั้น ถือว่า เป็นการให้ความร่วมมือ³⁷

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ว่า หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรในปัจจุบันที่มีในสังคมเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเอง³⁸

อกิน ระพีพัฒน์ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง การที่ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหาเป็นผู้นำทุกอย่างไม่ใช่มีการกำหนดเอาไว้แล้วหรือเพียงแต่ให้ประชาชนเข้าร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่งทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิดขึ้นมา³⁹

นงเยาว์ หลีพันธ์ สาระของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเองการที่จะสามารถทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาแก้ไขและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์มุนษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง⁴⁰

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ชุมชนหรือประชาชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในกระบวนการวางแผนดำเนินการปฏิบัติและประเมินผลตลอดจนได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและแสดงบทบาทเพื่อตัดสินใจกระทำอันเป็นประโยชน์สูงสุดให้แก่ทุกฝ่ายอย่างเท่า

---

³⁷ อรอนงค์ ธรรมกุล, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2539, หน้า 11.

³⁸ สุภัฏญา เรือนสอน, “กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนรอบกว้านพะเยาในการป้องกันการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2543, หน้า 11.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

เทียบกันอีกด้วยโดยมีเงื่อนไขเรื่องเพศอายุอาชีพเป็นองค์ประกอบหลักที่ส่งผลให้กระบวนการตัดสินใจจะมีแนวโน้มไปในทิศทางใด⁴¹

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่รัฐส่งเสริม ชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปแบบบุคคลกลุ่มคนชมรมสมาคม มูลนิธิและอาสาสมัครรูปต่างๆให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่อง รวมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้⁴²

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

ปรัชญาเวสารีชนกกล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่มีผลผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่เพื่อทำกิจการในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น ได้แก่⁴³

- ปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพเศรษฐกิจสังคมการเมืองการปกครองและความปลอดภัย
- ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำผู้ปกครองท้องถิ่นเช่นกำนันผู้ใหญ่
- ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทนได้แก่ค่าตอบแทนแรงงานเงินปันผลจากสหกรณ์ออมทรัพย์
- ปัจจัยภายในตัวบุคคลได้แก่ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนร่วมความรู้สึกเกรงใจไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวนหรือความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความสามัคคี

William W. Reeder นักวิชาการชาวต่างชาติได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้

- การปฏิบัติให้คล้อยตามความเชื่อพื้นฐานหมายถึงการเลือกใช้วิธีการที่สอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐานของตนในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ
- มาตรฐานคุณค่าในการปฏิบัติมีลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง
- เป้าหมายการที่บุคคลและกลุ่มบุคคลจะส่งเสริมปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง
- ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดาพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในบางครั้ง

มีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดาจึงเป็นจุดสนใจต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน

⁴¹ กุลแก้ว คล้ายแก้ว, “การอนุรักษ์บ้านเรือนแพลำน้ำน่านและการมีส่วนร่วมของชุมชน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2548, หน้า 14.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

⁴³ อรอนงค์ ธรรมกุล, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น”, หน้า 19.

- ความคาดหวังการประพุดิตตามแบบที่ตนคาดหวังว่าจะต้องประพุดิตในสถานการณ์
เช่นนั้นและชอบที่จะปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่คาดหวังจากผู้อื่นเช่นกัน

- การมองตัวเองการกระทำสิ่งต่างๆที่คิดว่าตัวเองต้องกระทำเช่นนั้น
- การบีบบังคับการกระทำสิ่งต่างๆที่รู้สึกว่ามันถูกบีบบังคับให้ทำ
- นิสัยและประเพณีที่สืบทอดกันมารวมถึงการกระทำสิ่งต่างๆตามอุปนิสัยที่ชอบกระทำ
เมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้นๆ

- โอกาสการเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคมโดยเฉพาะในทางที่
เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาสซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการ
กระทำเช่นนั้นเท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา

- ความสามารถการมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่ตนมองเห็นว่าสามารถให้สิ่งที่
ต้องการเกิดขึ้นในสถานการณ์เช่นนั้น

- การสนับสนุนการเริ่มปฏิบัติการเมื่อเขารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดีพอให้กระทำ
เช่นนั้น

อรอนงค์ ธรรมกุล ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนใน
กระบวนการพัฒนาท้องถิ่น 4 ประเด็น ได้แก่⁴⁴

- ด้านความผูกพันเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์เป็นสายใยในชุมชน
- ด้านการมีภาวะร่วมทางเศรษฐกิจ
- ด้านการมีปัญหาาร่วมกัน
- ด้านการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกหมู่บ้าน

กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

The International Association for Public Participation ได้กล่าวถึงกระบวนการมี
ส่วนร่วมของชุมชนมี 5 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 การให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) เป็นระดับที่สำคัญที่สุดโดยการให้ข้อมูล

ในช่องทางต่างๆเช่นเอกสารสิ่งพิมพ์การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อต่างๆ การจัด
นิทรรศการ จดหมายข่าว การจัดงานแถลงข่าว การติดประกาศ และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

ระดับที่ 2 การรับฟังความคิดเห็น (Consult) ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล
ข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจด้วยวิธีต่างๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็นการ
สำรวจความคิดเห็นการจัดเวทีสาธารณะ เป็นต้น

⁴⁴ อรอนงค์ ธรรมกุล, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น”, หน้า 19.

ระดับที่ 3 การสร้างความเกี่ยวข้อง (Involve) เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน เพื่อสร้างความมั่นใจให้ชุมชนว่าความคิดเห็นหรือความต้องการของชุมชนจะถูกนำไปใช้พิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของภาครัฐเช่นการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะประชาพิจารณ์การจัดตั้งคณะกรรมการทำงานเพื่อเสนอแนะประเด็นนโยบาย เป็นต้น

ระดับที่ 4 ความร่วมมือ (Collaborate) เป็นการให้กลุ่มชุมชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วมโดยเป็นส่วนหนึ่งของภาครัฐทุกขั้นตอนของการตัดสินใจและมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายชุมชนร่วมเป็นกรรมการ เป็นต้น

ระดับที่ 5 การเสริมอำนาจแก่ชุมชน (Empower) เป็นขั้นที่ให้บทบาทชุมชนในระดับสูงที่สุดโดยให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่างๆที่มอบอำนาจให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เป็นต้น

2.4.2 แนวคิดการออกแบบนิทรรศการ

พยุงศิลป์ ประจุศิลป์ กล่าวถึง แนวคิดการออกนิทรรศการว่า เป็นหลักการเช่นเดียวกับงานศิลปะทั่วไป แต่สิ่งสำคัญคือต้องเหมาะสมในด้านรูปแบบ เนื้อหากับงานจัดแสดงที่จัดขึ้น โดยหลักการในการออกแบบนิทรรศการมีอยู่ 7 หลักการ คือ

ความเป็นเอกภาพ (Unity) หมายถึง การจัดรูปแบบของนิทรรศการให้มีความสัมพันธ์กัน

ความสมดุล (Balancing) หมายถึง การจัดวัสดุสิ่งของในการจัดแสดงให้สมดุลไม่เอียงมากไปข้างใดข้างหนึ่ง

การเน้น (Emphasis) หมายถึง การจัดนิทรรศการ โดยการให้ความสำคัญแก่จุดที่น่าสนใจในการจัดแสดงนิทรรศการนั้นๆ

ความแตกต่าง (Contrast) หมายถึง การแก้ปัญหาการจัดนิทรรศการที่เกิดรูปแบบการซ้ำซากเกิดขึ้น โดยมีการเพิ่มส่วนที่สร้างความขัดแย้งในการจัดแสดงเพื่อสร้างความน่าสนใจแก่ผู้ชม

ความกลมกลืน (Harmony) หมายถึง การพิจารณาในส่วนรวมทั้งหมด ถึงแม้จะมีบางอย่างในการจัดแสดงแตกต่างกันก็ตาม แต่เมื่อมองดูแล้วรู้สึกผสมผสานกลมกลืนกัน

ความเรียบง่าย (Simplicity) หมายถึง การจัดแสดงที่มุ่งเน้นความพอดีในการให้ข้อมูลแก่ผู้ชม ทั้งในเรื่องข้อมูล วัสดุ การออกแบบ

ความสมบูรณ์ขั้นสำเร็จ (Finish) หมายถึง การสำรวจขั้นสุดท้ายที่จะสรุปการออกแบบ โดยมีผลโดยตรงต่อส่วนรวมทั้งหมด สามารถทำให้เห็นส่วนบกพร่องไม่เหมาะสมต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไข ต่อไป⁴⁵

จันทรา มาศสุพจน์ กล่าวถึง การจัดนิทรรศการ เป็นการนำเอาวัสดุอุปกรณ์และสื่อต่างๆ มาผสมผสานกันเป็นระบบ เพื่อกระตุ้นความสนใจและทำให้ผู้ชมเข้าใจในเนื้อหาของนิทรรศการ เช่น นำเอาภาพ ของจริง หุ่นจำลอง การสาธิต การนำเสนอด้วยคอมพิวเตอร์ เอกสารต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้ จึงต้องมีการใช้สื่ออื่นๆ มาผสมผสานกัน ดังนั้น จึงได้มีการจัดประเภทของสื่อที่ใช้ประกอบการจัดนิทรรศการ ดังนี้

วัสดุกราฟฟิก คือ สื่อที่ผลิตขึ้นโดยมีองค์ประกอบหลัก คือ เส้น คำ รูปภาพ สัญลักษณ์ และการจัดวางที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดผลในการสื่อความหมาย อธิบายเนื้อหาให้ผู้ชมทราบตามที่ผู้ออกแบบตั้งวัตถุประสงค์ไว้

วัสดุสามมิติ คือ วัสดุที่มีความกว้าง ยาว ลึก ซึ่งเป็นวัตถุจำลองเพื่อสร้างบรรยากาศเสมือนจริงในการจัดแสดงนิทรรศการในรูปแบบต่างๆ

วัสดุประดับตกแต่ง คือ การสร้างบรรยากาศในนิทรรศการให้มีความสวยงาม มีชีวิตและกระตุ้นความสนใจไปเนื้อหาเรื่องราวในการจัดแสดงนิทรรศการ

สื่อกิจกรรม คือ การนำวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ มาจัดแสดงรวมกัน โดยใช้กิจกรรม หรือวิธีการเป็นหลัก สื่อชนิดนี้ทำให้กลุ่มเป้าหมายสามารถรับรู้ข้อมูลได้จากประสาทสัมผัสทั้ง 5 รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดแสดงนิทรรศการนั้นๆ

สื่อนิทรรศการประเภทอื่น คือ สิ่งที่นอกเหนือจากที่กล่าวมา เช่น ภาพประกอบ สไลด์ ภาพโปรงใส โสตทัศนูปกรณ์ประเภทฉาย โสตทัศนูปกรณ์ประเภทเครื่องเสียง สื่อคอมพิวเตอร์ เป็นต้น⁴⁶

2.4.3 แนวคิดการจัดกลุ่มห้องแสดงนิทรรศการ

นิทรรศการคือส่วนประกอบสำคัญของพิพิธภัณฑ์ถ้าปราศจากนิทรรศการแล้ว พิพิธภัณฑ์ก็ไม่แตกต่างไปจากโกดังเก็บของนิทรรศการเปรียบได้กับหนังสือหรือภาพยนตร์ดีที่จะนำผู้ชมไปพบกับประสบการณ์หรือโลกใหม่ขณะเดียวกันก็มีความแตกต่างกันคือนิทรรศการเป็นประสบการณ์ทางสังคมมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมมีการแบ่งปันคุณค่าและเขavnปัญญาให้กับผู้ชมไปพร้อมๆกับการพักผ่อน

⁴⁵ พยุงศักดิ์ ประจุกิลปี, การออกแบบสำหรับนิทรรศการ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ส.ศิริการพิมพ์, 2531), หน้า 27 – 29.

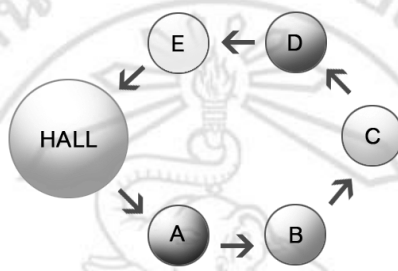
⁴⁶ จันทรา มาศสุพจน์, หลักการจัดนิทรรศการ (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, 2540), หน้า 70 – 71.

วิวรรณ จันทรเทพย์ กล่าวถึง รูปแบบการจัดกลุ่มห้องจัดแสดงมีผลต่อทางสัญจรของผู้เข้าชมและผังการจัดแสดงของนิทรรศการ รวมถึงข้อดีและข้อเสียของการจัดกลุ่มห้องแสดงต่างๆ ดังนี้

การจัดแบบห้องต่อห้อง (Room to Room Arrangement) คือ การชมนิทรรศการ โดยไม่ต้องย้อนกลับทางเดิม

ข้อดี ประหยัดเนื้อที่ และผู้เข้าชมสามารถรับเรื่องราวอย่างมีลำดับ

ข้อเสีย ไม่อาจจะเลือกชมส่วนใดส่วนหนึ่งได้ถ้าเป็นพิพิธภัณฑ์ใหญ่เมื่อ ปิด ห้องใดห้องหนึ่งจะกระทบกระเทือนอีกห้องหนึ่ง

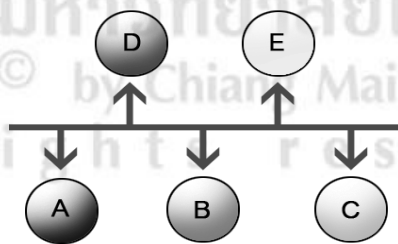
ภาพที่ 2.2 แสดงการชมนิทรรศการ โดยไม่ต้องย้อนกลับทางเดิม

ที่มา: วิวรรณ จันทรเทพย์, การจัดแสดงและนิทรรศการ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, พ.ศ. 2548), หน้า 31.

การจัดแบบมีโถงจ่าย (Corridor Room Arrangement) เป็นการเดินยาว และมีทางแยกเข้าสู่ส่วนแสดง

ข้อดี เลือกชมได้สบาย

ข้อเสีย การแสดงขาดความต่อเนื่องเปลืองเนื้อที่แสดง

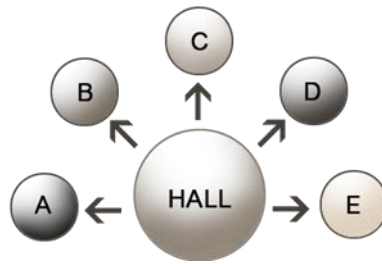

ภาพที่ 2.3 แสดงการชมนิทรรศการที่มีทางเดินยาว และมีทางแยกเข้าสู่ส่วนแสดง

ที่มา : วิวรรณ จันทรเทพย์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

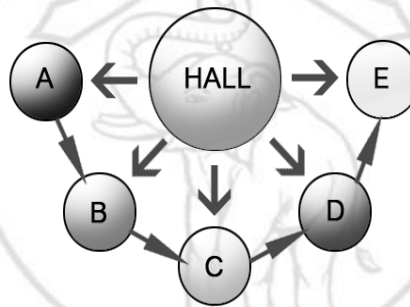
การจัดแบบมีศูนย์กลาง (Central Arrangement) คือการนำการจัดกลุ่มห้องข้างต้นมารวมกัน มี โถงตรงกลางเป็นส่วนแยกต่างๆ เมื่อเปิดห้องใดห้องหนึ่งก็ใช้ โถงเป็นตัวแจกได้

ข้อดี สามารถเปิดชมได้หมดทุกส่วน

ภาพที่ 2.4 แสดงทางเข้าชมการจัดแสดงโดยมีโถงตรงกลางเป็นส่วนแยก
ที่มา : วิวรรณ จันทรทิพย์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

การจัดแบบมีโถงจ่ายและห้องต่อห้อง (Nave to Room Arrangement) เป็นการจัดกลุ่มห้องแสดง ที่มีโถงเป็นศูนย์กลางหรือ Central Court แล้วจากโถง สามารถเข้าถึงส่วนแสดงต่างๆ ได้เป็นการเลือกเอาข้อดี ข้อ 1 และ 2 มาใช้ โดยสามารถเลือกชมได้ตามใจชอบ⁴⁷

ภาพที่ 2.5 แสดงทางเข้าชมการจัดแสดงโดยมีโถงตรงกลางเป็นส่วนแยก และมีทางเชื่อมต่อระหว่างห้องจัดแสดงห้องต่างๆ

ที่มา : วิวรรณ จันทรทิพย์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 งานวิจัย

สายันต์ ไพเราะชญจักร์ งานวิจัยเรื่อง “กระบวนการโบราณคดีชุมชนการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน”สรุปเรื่องราวว่าการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภททรัพยากรทางโบราณคดีโบราณสถาน วัตถุโบราณที่ดำเนินการอยู่ในประเทศต่างๆ รวมทั้งในประเทศไทยเป็นภาระหน้าที่ขององค์กรหรือหน่วยจัดการที่มักจะสังกัดอยู่ในภาครัฐซึ่งเป็นภาคส่วนที่มีอำนาจ

⁴⁷ วิวรรณ จันทรทิพย์, การจัดแสดงและนิทรรศการ (คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, 2548), หน้า 31 - 32.

ทางการเมืองมากที่สุด ในสังคมองค์กรหรือหน่วยจัดการในภาครัฐมักมีแบบแผนการจัดการในลักษณะรวมศูนย์อำนาจใช้วิธีการควบคุมบังคับด้วยกฎระเบียบอย่างเข้มแข็งและดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางตามหลักวิทยาการและเทคนิควิธีทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่มุ่งตอบสนองวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับตัวทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุดิบของและสิ่งก่อสร้างในฐานะที่เป็นหลักฐานยืนยันประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่รุ่งเรือง เก่าแก่ ซึ่งแบบแผนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเช่นนี้ไม่สอดคล้องกับแนวคิดและแนวปฏิบัติทางการพัฒนาชุมชนที่เน้นเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ การพึ่งตนเอง การกระจายอำนาจ การยอมรับสิทธิในการจัดการทรัพยากรและกระบวนการจัดการที่ก่อให้เกิดการฟื้นฟูพลังหรือความเข้มแข็งของชุมชนจึงเป็นผลให้ชุมชนต่างๆที่ไม่มีทรัพยากรทางวัฒนธรรมไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็งได้ ผลจากการลงพื้นที่การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่านในพื้นที่ตำบลบ่อสวกเพื่อการปฏิบัติงานวิจัยและพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตปกติของชาวบ้านในการจัดการแหล่งเตาเผาเมืองน่านบ้านบ่อสวกตลอดจนถึงพื้นที่ตำบลนาขาว อำเภอเมืองน่าน จนกระทั่งชาวบ้านในพื้นที่สามารถจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนสะท้อนให้เห็นเป็นประจักษ์ว่าการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของหน่วยจัดการระดับปัจเจกและครอบครัวที่แห่งเตาเผาบ้านบ่อสวกและพิพิธภัณฑ์เฮือนบ้านสวกแสนซิ่น ได้เชื่อมโยงเครือข่ายขยายความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทอื่นๆ ซึ่งการเชื่อมโยงให้ชาวบ้านได้เข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของอดีตหรือเรื่องโบราณคดีไม่ใช่จะสามารถทำให้เกิดขึ้นได้สำเร็จในระยะเวลาอันสั้นๆแต่ต้องทำในลักษณะค่อยเป็นค่อยไปไม่เร่งรัด ซึ่งการวิจัยดังกล่าวพบว่ากิจกรรมที่ช่วยสร้างจิตสำนึกรักอดีตใกล้ตัวของชาวบ้านได้ดีที่สุดให้ผู้สูงอายุเล่าเรื่องเก่าๆ ให้เด็กฟัง การจัดกลุ่มเด็กๆและผู้สูงอายุให้ศึกษาเรื่องต่างๆ ของชุมชน เช่น พิธีกรรมความเชื่อ ต้นไม้โบราณ วิถีการทำมาหากินผ่านวัตถุดิบของและสถานที่เก่าแก่ กิจกรรมลักษณะนี้นอกจากจะทำให้ได้ข้อมูลวัฒนธรรมชุมชนและประวัติศาสตร์ชุมชนแล้ว ส่วนสำคัญคือการได้ฟื้นฟูระบบความสัมพันธ์ระหว่างวัย⁴⁸

สุจารีย์ จรัสดวงวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร ภายในพื้นที่ฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี จากการคัดเลือกกรณีศึกษาจำนวน 4 แห่ง คือเขตวังทองหลาง เขตพญาไทย เขตบางขุนเทียน และเขตบางกอกใหญ่

⁴⁸ สาขนต์ ไพรชาญจิตร, “การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน” รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2548, หน้า 28.

ถึงรูปแบบในการดำเนินงานและการบริหารจัดการว่ามีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร ซึ่งผลการศึกษาสามารถสรุปเป็นประเด็น ดังนี้

การบริหารจัดการ การวางแผนงานพบว่า มีการวางแผนงานในการดำเนินงานและบริหารจัดการที่แตกต่างกัน ถึงแม้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานครทั้งหมดมีการกำหนดเป้าหมายและพันธกิจขององค์กรเป็นไปตามมติของที่ประชุมสภากรุงเทพมหานคร คือ กำหนดให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานครมีบทบาทหน้าที่ในการศึกษารวบรวมข้อมูล วัตถุ สิ่งของและองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับเรื่องราวประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีสำนักงานพื้นที่ปกครองเป็นผู้ดูแลบริหารจัดการจึงกำหนดให้ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคมเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานและการบริหารจัดการด้านต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เช่น การบริหารจัดการด้านงบประมาณ การบริหารจัดการด้านการให้บริการและประชาสัมพันธ์ รวมทั้งกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ดังนั้นจึงทำให้การวางแผนงานในการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานครจากกรณีศึกษามีรูปแบบการดำเนินงานที่สอดคล้องและแตกต่างกันในประเด็นสำคัญเช่น การวางแผนในการเลือกสถานที่ตั้งและอาคารจัดแสดง การบริหารจัดการด้านงบประมาณ การบริหารจัดการด้านการให้บริการประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โครงสร้างองค์กร การบริหารจัดการด้านบุคลากร การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น⁴⁹

วิภาลี จันทรวโรจน์ วิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางกำหนดนโยบายและการวางแผนการประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเฉพาะนโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ของกลุ่มตัวอย่างพิพิธภัณฑ์ 3 แห่งคือพิพิธภัณฑ์วัดม่วง จังหวัดราชบุรีพิพิธภัณฑ์จันเสน จังหวัดนครสวรรค์ และหอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรี โคมคำ จังหวัดพะเยา ถึงสภาพการดำเนินงานด้านการกำหนดนโยบายและการวางแผนประชาสัมพันธ์ที่บุคลากรในพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งได้ดำเนินการ โดยผู้ศึกษาได้นำข้อมูลในส่วนนี้ประกอบการนำเสนอแนวทางการกำหนดนโยบายและการประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์ให้เกิดประสิทธิภาพมีความเหมาะสมกับพื้นที่ท้องถิ่นนั้นมีความจำเป็นต้องเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์เพื่อเสริมสร้างให้คนในท้องถิ่นเกิดความเข้าใจต่อพิพิธภัณฑ์รวมถึงการมีส่วนร่วมดำเนินกิจการ นโยบายการประชาสัมพันธ์ของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งผลวิจัยผู้ศึกษาสรุปเป็นประเด็นสำคัญๆดังนี้

---

⁴⁹ สุจารีย์ จรัสด้วง, “การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2552, หน้า 3.

ผู้ปฏิบัติการของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในแต่ละแห่งไม่ได้เป็นผู้กำหนดนโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์ การรับรู้ของผู้คนที่เข้าชมพิพิธภัณฑ์โดยส่วนมากเป็นการรับรู้ในช่วงระยะเวลาการเปิดพิพิธภัณฑ์ใหม่ๆ โดยสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันคือขาดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ระหว่างสื่อบุคคล สื่อมวลชน อาทิ โทรทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นซึ่งทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นที่สำคัญและจะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจแก่คนในท้องถิ่นควรจะมีการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้เพิ่มเติมถึงประเด็นต่างๆ ให้มีความชัดเจนตลอดจนเปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมสามารถร่วมกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์เพิ่มมากขึ้น

สรุปแล้วแนวทางการแก้ไขปัญหาของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นผู้มีส่วนรับผิดชอบในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นควรเปิดโอกาสให้คนในพื้นที่ท้องถิ่นนั้นมีส่วนร่วมในกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์มากขึ้นกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยใช้การวางแผนประชาสัมพันธ์ที่ผู้คนในพื้นที่สามารถรับรู้ได้ถึงจริงใจที่ผู้มีส่วนร่วมรับผิดชอบการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต้องการพลังขับเคลื่อนของภาคประชาสังคมอันจะก่อให้เกิดผลดีในทางกายภาพคือความยั่งยืนกับพิพิธภัณฑ์และสังคมท้องถิ่นได้ตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไม่เพียงเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวในมิติเดียวเท่านั้น⁵⁰

โชค ไกรเทพวิทยานิพนธ์ เรื่อง “โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน (ไทย-รามัญ) จังหวัดปทุมธานี” งานวิจัยดังกล่าวผู้ศึกษาตระหนักถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้จำเป็นต้องจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ซึ่งพบว่า ในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ไม่มีการเก็บรวบรวมมรดกทางศิลปวัฒนธรรมส่งผลให้สิ่งของต่างๆ อาทิ อิฐโบราณ หม้อน้ำ ตุ่ม พระพุทธรูป กระจายอยู่ตามสถานที่ต่างๆ โดยไม่มีการศึกษาแต่อย่างใด ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นหลักฐานและร่องรอยทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นอุปสรรคในการศึกษาและเรียนรู้ประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตของชุมชน การศึกษาในครั้งนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้ศึกษามุ่งหวังที่จะเสนอแนะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านตลอดถึงวิธีการและแนวทางในการบริหารจัดการ โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้ในประเด็นต่างๆ การสัมภาษณ์บุคคล ทั้งปราชญ์ท้องถิ่น ผู้มีแนวโน้มที่จะใช้บริการ เช่น ประชาชนในพื้นที่ นักเรียน นักศึกษา เพื่อกำหนดแนวทางและข้อเสนอแนะ โดยผลการศึกษาพบว่า ประชาชนและนักเรียนนักศึกษาเห็นด้วยกับแนวทางการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน และมีความเห็นเรื่องสถานที่จัดตั้งพิพิธภัณฑ์หลายแห่งด้วยกัน อาทิ กลุ่มนักท่องเที่ยว ประชาชนทั่วไปเห็นว่าควรจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน ณ ศูนย์การค้าฟิวเจอร์ปาร์ครังสิต หรือจัดตั้งในวัดเจติยหอย อำเภอลาดหลุมแก้ว ส่วนกลุ่มประชากร

⁵⁰ วิปาลี จันทรวโรจน์, “แนวทางกำหนดนโยบายและการวางแผนการประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2543, หน้า 1.

นักเรียน นักศึกษา มีความเห็นว่าควรจัดตั้งในสถาบันการศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต หรือมหาวิทยาลัยกรุงเทพ อย่างไรก็ตาม ในภาพรวมแล้วผลการศึกษาพบว่า ความคาดหวังในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านแห่งนี้จะนำมารดกทางศิลปวัฒนธรรมอันเป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาของชนชาวไทยเชื้อสายรามัญและสิ่งของจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมอื่นๆ จัดแสดงร่วมอยู่ด้วยเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์กับผู้ชมในอนาคต⁵¹

วรวิทย์ องค์ครุฑรักษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “พิพิธภัณฑ์ที่พึงประสงค์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยในเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่” สรุปเรื่องราวว่าในการศึกษาความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวไทยในเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ต่อการจัดการพิพิธภัณฑ์ที่พึงประสงค์ในด้านสิ่งดึงดูดใจด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและด้านความสะดวกในการเข้าถึงสามารถสรุปได้ว่านักท่องเที่ยวชาวไทยนั้นให้ความเห็นว่าสิ่งที่ดึงดูดใจของพิพิธภัณฑ์ที่พึงประสงค์นั้นอันดับแรกอาคารของพิพิธภัณฑ์ควรเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมแบบท้องถิ่นและสถาปัตยกรรมที่ทันสมัยในแบบที่ลงตัวประเภทของพิพิธภัณฑ์ที่อยากชมได้แก่พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาและประเพณีพื้นเมืองในด้านการจัดแสดงวัตถุนั้นมีความเห็นว่าจัดแสดงวัตถุที่จำลองมาได้แต่ต้องสามารถจับและทดลองสิ่งของที่จัดแสดงได้ สำหรับในการเข้าชมนักท่องเที่ยวยังคงต้องการเจ้าหน้าที่นำชมเจ้าหน้าที่นำบรรยายและเจ้าหน้าที่ในการนำการสาธิตทดลอง โดยในการนำเสนอเนื้อหา นั้นไม่จำเป็นต้องนำเสนอเนื้อหาที่ละเอียดแต่ต้องการให้นำเสนอเนื้อหาอย่างกว้างๆ ไม่ใช้คำอธิบายที่ยากและง่ายต่อการเข้าใจส่วนด้านกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ที่นักท่องเที่ยวสนใจได้แก่กิจกรรมตามเทศกาลหรือช่วงเวลาสำคัญกิจกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการกิจกรรมนิทรรศการหมุนเวียนจากพิพิธภัณฑ์แห่งอื่นๆ และกิจกรรมการแสดงและการละเล่นให้ชมในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกของพิพิธภัณฑ์ด้านบริเวณสถานที่ดีที่นักท่องเที่ยวต้องการมาเยี่ยมชม ได้แก่ ห้องน้ำที่สะอาดและมีจำนวนเพียงพอต่อความต้องการมีสถานที่จอดรถที่สะดวกและปลอดภัยมีร้านอาหารเครื่องดื่มและของว่างจำหน่ายมีสวนหย่อมและบริเวณพักผ่อนที่รื่นรมย์สวยงามมีเก้าอี้จุดนั่งพักและถังขยะที่เพียงพอสำหรับด้านกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ที่พึงมีอันดับแรกได้แก่การมีเจ้าหน้าที่บริการนำชมและให้ข้อมูลที่ชำนาญแม่นยำสามารถตอบข้อซักถามได้มีเอกสารและหนังสือเกี่ยวกับเนื้อหาที่จัดแสดงจำหน่ายทั้งนี้การที่มีเอกสารและหนังสือจำหน่ายนั้นเป็นการให้ผู้สนใจหาความรู้เชิงลึก ได้มีตำราในการศึกษาอีกทั้งยังเป็นการหารายได้เข้าสู่พิพิธภัณฑ์มีห้องฉายวิดีโอที่ทันสมัยภาพเคลื่อนไหวให้ความรู้มีคอมพิวเตอร์สำหรับการเชื่อมโยงกับพิพิธภัณฑ์แห่งอื่นๆ และท้ายสุดคือการมีห้องสมุดที่สามารถรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์

⁵¹ โชค ไกรเทพ, “โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน(ไทย-รามัญ) จังหวัดปทุมธานี”, โครงการทางวัฒนธรรมหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2549, หน้า 1 - 3, 210 – 211.

ดังกล่าวจัดเก็บรักษาไว้เพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงพิพิธภัณฑน์นั้น
จำเป็นอย่างยิ่งเสมือนเป็นการประชาสัมพันธ์และการบริการดังกล่าวอันดับแรกคือการมีป้ายบอก
ชัดเจนของการเดินทาง ไปพิพิธภัณฑน์จำเป็นต้องมีป้ายบอกทางเป็นระยะๆเพื่อความสะดวกในการ
เดินทางพร้อมทั้งต้องกระจายข่าวสารแก่รถรับจ้างทั่วไปให้รับรู้ถึงตำแหน่งที่ตั้งของพิพิธภัณฑน์เพื่อให้
รถรับจ้างเหล่านี้สามารถพาไปได้เส้นทางการเดินทางควรเน้นการบอกที่ถนนสายหลักสำหรับการ
กระจายข่าวสารนักท่องเที่ยวจะรับรู้การมีอยู่ของพิพิธภัณฑน์จากป้ายประกาศระหว่างเส้นทางมากที่สุด
รองลงมาก็คือการรับรู้ผ่านทางวารสารและนิตยสารเช่นการลงบทความแนะนำการท่องเที่ยวชม
การเสนอข่าวของพิพิธภัณฑน์นั้นๆ ส่วนการรับข่าวสารจากทางศูนย์บริการนักท่องเที่ยวจะน้อยที่สุดแต่
ก็ยังสามารถให้บริการความรู้แก่นักท่องเที่ยวได้⁵²

พิณวลี อังศุพันธุ์ วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ
จัดการเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นจังหวัดนครราชสีมา” สรุปเรื่องราวว่า
พิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทั้ง 4 แห่งได้แก่พิพิธภัณฑน์เฉลิมพระเกียรติ
พิพิธภัณฑน์วัดพรหมราชพิพิธภัณฑน์โคกศรีสะเกษและพิพิธภัณฑน์สืบสานภูมิปัญญาชาวนาไทยพบว่าสิ่ง
ที่ทำให้พิพิธภัณฑน์ดำรงและพัฒนาอยู่ได้คือการมีผู้ดูแลกิจกรรมที่สามารถให้ความรู้ชุมชนจัดกิจกรรม
ให้พิพิธภัณฑน์มีความเคลื่อนไหวด้วยความร่วมมือจากคนในชุมชนนั้นๆ แต่จากการเก็บข้อมูลพบว่า
พิพิธภัณฑน์ทั้ง 4 ยังไม่มีการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและเป็นระบบทำให้พิพิธภัณฑน์มีขีดความสามารถ
ดังนี้

มีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนในการจัดตั้ง โดยผู้ตั้งได้แก่เจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนเพื่อเป็นแหล่ง
เรียนรู้และประโยชน์แก่ผู้เข้าชมทรัพยากรในการบริหาร 4M ได้แก่ ด้านมนุษย์ (MAN) ยังขาด
บุคลากรที่เชี่ยวชาญและยังไม่สามารถเปิดทำการได้ตลอดด้านเงินทุน (MONEY) ไม่มีงบประมาณสนับสนุน
เกี่ยวข้องจากภาครัฐและผู้เกี่ยวข้องดูแลถึงแม้ชุมชนจะร่วมมือเป็นอย่างดีแต่เงินทุนที่ได้มาก็ไม่
สม่ำเสมอบางครั้งได้เงินทุนจากนักการเมืองท้องถิ่นกองทุนพัฒนาชุมชนจากธนาคารสนับสนุนได้
จากการบริจาคเป็นต้นด้านวัสดุเครื่องใช้ (MATERIAL) วัสดุไม่ค่อยสมบูรณ์เสื่อมสลายไปตาม
กาลเวลาส่วนใหญ่เป็นเครื่องจักรสานแต่บางท้องถิ่นมีช่างฝีมือเป็นผู้ชำนาญการอยู่บ้างแต่ทั้งนี้การเก็บ
รักษาคงสภาพวัตถุก็เป็นปัญหาของพิพิธภัณฑน์ทั้ง 4 แห่งด้านความสามารถในการจัดการ
(MANAGEMENT) มีความพร้อมด้านสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานคล้ายกันเช่นด้านสุขาที่จอดรถ
แต่มีปัญหาเรื่องป้ายบอกทางเรื่องเอกสารประชาสัมพันธ์และสิ่งพิมพ์เพื่อการศึกษา มีโครงการที่จะทำ
แต่ยังขาดงบประมาณการบริหารงานจำกัดในวงเล็กๆแต่เป็นที่ยอมรับของชุมชนโดยมากเป็นงาน

⁵² วรวิทย์ อังค์กรุทรักษา, “พิพิธภัณฑน์ที่พึงประสงค์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยในเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่”,
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2544, หน้า 59 - 73.

ระหว่างเจ้าอาวาสผู้นำชุมชนและคณะกรรมการวัดแต่งงานเป็นไปอย่างเชื่องช้าเพราะกรรมการวัดต้องทำงานประจำร่วมด้วยการประสานงานระหว่างกันของทรัพยากรพิพิธภัณฑทั้ง 4 แห่งขาดการประสานงานด้านงบประมาณและบุคลากรจึงทำให้มีปัญหาด้านการบริหารงานในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนพบว่าชุมชนมีการประชุมร่วมกันเพื่อหาข้อสรุปในการดำเนินงานแต่ก็ขึ้นอยู่กับประธานในการประชุมได้แก่เจ้าอาวาสและชาวบ้านในชุมชนชาวบ้านมีส่วนสำคัญในการร่วมปฏิบัติแต่ยังขาดการมีส่วนร่วมในเรื่องของการจัดการบริหารทรัพยากร 4M ด้านบุคลากรงบประมาณวัสดุเครื่องใช้และความสามารถในการบริหารรวมไปถึงการบริการด้วยในด้านการมีส่วนร่วมของการรับประโยชน์ได้ผลประโยชน์ทางด้านสังคมเป็นหลักเพราะเป็นที่รู้จักในชุมชนอื่นๆการได้ผลประโยชน์ด้านวัตถุพบว่าพิพิธภัณฑ์โลกศรีสะเกษได้รับเงินจากผู้เข้าชมและนำไปมอบให้เด็กๆเพื่อให้เป็นผู้นำชมต่อไปและพิพิธภัณฑ์สืบสานภูมิปัญญาชาวนาไทยได้รับประกาศนียบัตรจากการจัดตั้งและการบริหารงานให้พิพิธภัณฑ์เป็นที่รู้จักเกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างไรก็ดีการมีส่วนร่วมในการจัดการบริหารที่น้อยลงส่งผลกระทบต่อให้ขีดความสามารถของการบริหารพิพิธภัณฑ์น้อยลงอีกด้วยตัวอย่าง 314 วัดพบว่าวัดส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์และได้รับการสนับสนุนจากชุมชนอยู่ในระดับปานกลางวัดส่วนใหญ่มีบทบาทต่อชุมชนอยู่ในระดับปานกลางส่วนใหญ่เป็นบทบาททางด้านศาสนาและพิธีกรรมรองลงมาได้แก่บทบาทด้านการพัฒนาและประชาคมกระตุ้นให้เกิดโครงการพัฒนาชุมชนเช่นโครงการพัฒนาแหล่งน้ำคืมน้ำใช้โครงการพัฒนาถนนในหมู่บ้านบทบาทด้านบริการชุมชนเช่นให้บริการด้านอุปกรณ์เครื่องใช้อาคารแก่ผู้มาขอใช้บริการอำนวยความสะดวกแก่กิจกรรมทางการเมืองเป็นต้นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของวัดต่อชุมชนในชุมชนได้แก่ความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนการสนับสนุนจากชุมชนและภาวะผู้นำชุมชนปัญหาและอุปสรรคการแสดงบทบาทวัดต่อชุมชนในชนบทพบว่าวัดส่วนใหญ่ขาดแคลนบุคลากรในวัดทำให้บทบาทของวัดล่าช้าและไม่ต่อเนื่องข้อเสนอแนะกล่าวว่าปัจจัยสำคัญด้านการจัดการได้แก่ภาวะผู้นำและปัจจัยด้านชุมชนผู้นำมีความสำคัญเพื่อพ่วงค์กรไปสู่เป้าหมายผลการวิจัยครั้งนี้ยังสนับสนุนแนวความคิดการมีส่วนร่วมกล่าวคือการสนับสนุนด้านทรัพยากรด้านแรงงานและการมีส่วนร่วมโดยมองถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับชุมชนความสัมพันธ์ที่เกิดจากการค้นหาปัญหาการวางแผนการลงทุนการปฏิบัติงานและการติดตามผลความสัมพันธ์กับชุมชนมีอิทธิพลต่อบทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบทดังนั้นวัดและชุมชนควรให้ความสำคัญซึ่งกันและกันควรให้ความร่วมมือกันมากๆในการกำหนดเป้าหมายร่วมกันจัดกิจกรรมหรือโครงการต่างๆชุมชนควรสนับสนุนด้านแรงงานให้บุตรหลานเข้าบวชเรียนบริจาที่ดินให้วัดบริจาควิวสารเพื่อให้นำไปมอบแก่คนยากจน วัดควรสร้างศักยภาพด้านศาสนาและพิธีกรรมจัดกิจกรรมด้านศาสนาให้การศึกษาแก่ภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาพยาบาลเบื้องต้นพัฒนาประชาคมทำ

หน้าที่เป็นศูนย์กลางต่างๆเช่นศิลปวัฒนธรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเข้าร่วมเครือข่ายพัฒนาท้องถิ่น⁵³

อรอนงค์ ธรรมกุล วิทยานิพนธ์เรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น” สรุปเรื่องราวว่ากลไกที่ทำให้องค์กรชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม คือ สิ่งที่อยู่เบื้องหลังองค์กรชาวบ้าน ได้แก่ บทบาทขององค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะคณะกรรมการกลุ่มกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ เช่น กลุ่มกองทุนอาหารกลุ่มจัดทำนาไร่กลุ่มสหกรณ์กลุ่มชมรมแม่บ้านเกษตรกรที่เข้าร่วมทำให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ทำให้ชาวบ้านเชื่อมั่นในว่าจะสามารถเข้ามาบริหารงานได้อย่างต่อเนื่องมีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมบทบาทนี้จึงเป็นกลไกผลักดันเรื่อยมาผลประโยชน์ที่ได้รับจากการร่วมตัวจัดตั้งองค์กรชาวบ้านผลตอบแทนเป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านเข้าร่วม เช่น กิจกรรมกองทุนอาหารกลางวันกิจกรรมร้านค้าเป็นต้นระบบเครือข่ายและความสัมพันธ์ในชุมชนความเชื่อและวัฒนธรรมเป็นกลไกควบคุมให้คนในสังคมปฏิบัติต่อกันเกื้อกูลกันเข้าร่วมงานประเพณีโดยสมาชิกในชุมชนเชื่อว่าจะได้บุญและแสดงออกถึงน้ำใจประสพการณ์และการเรียนรู้ที่ได้รับกิจกรรมการบริหารต่างๆ ทางภาครัฐและเอกชนคาดหวังว่าชาวบ้านจะได้ประสพการณ์การเรียนรู้จากการที่ตนมีส่วนมีสิทธิ์เป็นเจ้าของร่วมกันบทเรียนต่างๆ เป็นส่วนเริ่มต้นที่จะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป ความรับผิดชอบของผู้นำจากการศึกษาพบว่าคณะกรรมการ โดยเฉพาะประธานกรรมการหากมีความเสียสละมีอุดมการณ์ในการจะช่วยพัฒนาให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจะได้รับคัดเลือกเป็นในหลายสมัยวิธีการที่องค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นพอสรุปได้ ดังนี้

การมีส่วนร่วมในการประชุมและอภิปรายคนในชุมชนรวมตัวเพื่อตั้งองค์กรชาวบ้าน โดยการสนับสนุนจากผู้นำคณะกรรมการหมู่บ้าน คนในหมู่บ้าน ครูใหญ่ เจ้าหน้าที่รัฐ และเอกชน เมื่อดำเนินการแล้วจึงเลือกประธานกลุ่มกิจกรรมสำคัญคือการประชุมกลุ่มทุกวันที่ 1 ของเดือนเพื่อปรึกษาดำเนินการพัฒนาต่างๆ ทราบความก้าวหน้าของกิจกรรมร่วมอภิปรายปัญหา และอุปสรรคและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมองค์กรชาวบ้านได้เข้าร่วมปฏิบัติกิจกรรมทำงานเสริมรายได้และกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อพัฒนาหมู่บ้านช่วยเหลือประเพณี เช่น ดูแลเหมืองฝายช่วยงานบุญเข้ากิจกรรมกองทุนอาหารกลางวันเด็กเพื่อแสดงถึงน้ำใจ

การมีส่วนร่วมในการออกเงินบริจาคและออกแบบวัสดุอุปกรณ์ตลอดจนร่วมสละเวลาเข้าร่วมในกิจกรรมรูปแบบที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นมีทั้งโดยตรงโดยอ้อมและโดยเปิดโอกาสซึ่งพิจารณาในการมีส่วนร่วมได้แก่การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการการมีส่วนร่วม

⁵³ พิณวลี อังคพันธ์, “การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2551, หน้า 144 - 147.

วางแผนและดำเนินการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากประโยชน์ทางตรงที่ได้เข้าร่วมปฏิบัติในโครงการและประโยชน์ทางอ้อมโดยได้รับการช่วยเหลือจากกลุ่มต่างๆ การมีส่วนร่วม

สรุปผลและประเมินผล

ปัจจัยที่ทำให้องค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นได้แก่ปัจจัยความผูกพันเป็นเครือญาติการปกครองในชุมชนเป็นไปในระบบเครือญาติและระบบผีเรือนทำให้มีความเคารพและผูกพันปฏิบัติต่อกันด้วยแนวทางอันดีปัจจัยการประสบปัญหาาร่วมกันเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ปัญหาต่างๆปัจจัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชนส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชนในการจัดการปัญหาโดยให้คำชี้แนะสนับสนุนให้ทำกิจกรรมเงินทุนความรู้และทักษะปัจจัยภาวะทางเศรษฐกิจเพื่อช่วยให้ความเป็นอยู่ดีขึ้นผลและการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้องค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นได้แก่ด้านความต่อเนื่องของกิจกรรมการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอทำให้ชาวบ้านรู้สึกตนเป็นเจ้าของกิจกรรมนั้นๆด้านความเข้มแข็งของกลุ่มเมื่อชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมเสนอสร้างเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มขึ้นเกิดเป็นพลังต่อรองเสนอขอและเจรจาตกลงด้านการกระจายผลประโยชน์ชาวบ้านเข้าร่วมด้วยความไว้วางใจและแบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมด้านการมีอิสระในการบริหารกิจกรรมการมีอิสระในการบริหารจัดการโดยปราศจากการควบคุมของเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชนทำให้กิจกรรมโตขึ้นเรื่อยๆสาเหตุที่คนในชุมชนไม่เข้าร่วมกิจกรรมชุมชนได้แก่การติดภาระเล็บบุตรความชราอายุเกิน 70 ปีเป็นบุคคลต่างถิ่น เป็นต้น⁵⁴

2.5.2 เอกสารและหนังสือ

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร เอกสารการสัมมนาวิชาการเรื่อง “พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในประเทศไทย” ได้รวบรวมคำอภิปรายนำเสนอบทวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในประเทศไทย ซึ่งมีนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ พระภิกษุ ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องได้ให้ความเห็นไปในทางเดียวกันถึงการเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในประเทศไทยว่า ท้องถิ่น ในประเทศไทยนั้น พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นมักเกิดขึ้นภายในวัดเป็นหลัก โดยมี พระสงฆ์ ครู ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาทที่ก่อให้เกิดพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น อันสืบเนื่องมาจากความนิยมที่จะสะสมของเก่า ความรักในท้องถิ่นจึงนำไปสู่การรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรม และการจัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อให้คนในท้องถิ่นได้มีโอกาสชื่นชมสิ่งของเหล่านั้น อันส่งผลให้สามารถมองเห็นภาพของวัฒนธรรมสังคมท้องถิ่น ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร โดยภาพรวมพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในประเทศไทยนอกจากเป็นสถานที่ให้ความรู้แล้ว ยังเป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนการรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ และร่วมดำเนินกิจการของท้องถิ่น องค์ประกอบสำคัญในการจัดตั้ง

⁵⁴ อรอนงค์ ธรรมกุล, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น”, หน้า 134 - 150.

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จได้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายอาทิ ชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มเจ้าของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริงถ้าคนในท้องถิ่นไม่เห็นความสำคัญ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะเกิดขึ้นไม่ได้ ฝ่ายวิชาการซึ่งหมายถึงมีภาระหน้าที่ในการศึกษาวิจัยท้องถิ่น เพื่อให้ได้เนื้อหาจัดแสดง คำบรรยาย ประกอบเรื่องราวตลอดจนกำหนดกิจกรรมเผยแพร่ซึ่งความรู้ กลุ่มนี้อาจประกอบด้วยพระสงฆ์ ครู อาจารย์ หรือนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาภายในท้องถิ่น⁵⁵

สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม หนังสือเรื่อง “คู่มือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ได้รวบรวมความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในมิติต่างๆ เพื่อให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญที่สามารถพัฒนาศักยภาพ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับบริการประชาชนทุกเพศวัย ขณะเดียวกันพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต้องมียุทธศาสตร์ประกอบในการเสริมสร้างขีดความสามารถในการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ อาทิ การจัดทำทะเบียนวัตถุ พิพิธภัณฑ์ การจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ การดูแลรักษาวัตถุพิพิธภัณฑ์ งานการศึกษาและการจัดกิจกรรมในพิพิธภัณฑ์ การรักษาความปลอดภัยในพิพิธภัณฑ์ตลอดจนกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานท้องถิ่น ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ล้วนแต่สำคัญในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และเพื่อการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมต่อไป⁵⁶

เป็รื่อง กุมุท หนังสือเรื่อง “เทคนิคการจัดนิทรรศการ” กล่าวถึงความสำคัญของนิทรรศการว่าเป็นวิธีการอันทรงประสิทธิภาพในการกระตุ้นให้ผู้สนใจในวัตถุ แนวความคิดอ่าน เป็นวิธีที่มักเข้าถึงประชาชนได้ ทั้งนี้เพราะเกิดจากเสน่ห์อันเกิดจากผลงานการรวบรวมสรรพสิ่งทั้งหลาย การคัดเลือกและการจัดแสดงที่ดี เป็นเสมือนแม่เหล็กอันใหญ่ที่ดึงดูดให้คนเหล่านั้นเข้ามาได้โดยง่าย ทั้งนี้นิทรรศการอาจจำแนกออกเป็น 3 แบบคือนิทรรศการถาวร นิทรรศการชั่วคราวและนิทรรศการเคลื่อนที่ ซึ่งนิทรรศการแต่ละประเภทมีวัตถุประสงค์ที่ตรงกันกล่าวคือ การมุ่งหวังให้ผู้เข้าชมได้รับความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่จัดแสดงตลอดจนความเพลิดเพลินในการเรียนรู้ องค์ประกอบสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงให้สอดคล้องกับการจัดนิทรรศการ คือ เนื้อหาหลักในการจัดนิทรรศการ กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้เข้าชม ขนาดของนิทรรศการ การติดตั้ง คำและอักษรที่ใช้ในการบรรยาย หลักการควบคุมแสงสว่างในสภาวะแวดล้อม ตลอดจนกิจกรรมประกอบเพื่อกระตุ้นความสนใจในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ อาทิ การจัดเสวนา การฉายภาพยนตร์ ปาฐกถา เป็นต้น⁵⁷

⁵⁵ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย เอกสารการสัมมนาวิชาการ ลำดับที่ 6 (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2539), หน้า 5.

⁵⁶ สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (กรุงเทพฯ : บริษัทสยามศิลปะการพิมพ์ จำกัด, 2553), หน้า 8.

⁵⁷ เป็รื่อง กุมุท, เทคนิคการจัดนิทรรศการ (กรุงเทพฯ : สุจริตการพิมพ์, 2529), หน้า 1.

กรมศิลปากร หนังสือเรื่อง “การออกแบบจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑสถาน” ได้รวบรวมความรู้พื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบจัดนิทรรศการมีองค์ประกอบที่ควรคำนึงถึงหลายประการด้วยกัน อาทิ การให้ความสำคัญกับสถาปัตยกรรมพิพิธภัณฑสถานว่าอาคารพิพิธภัณฑสถานมีรูปแบบลักษณะพื้นที่ที่ใช้สอยอย่างไรเพื่อประโยชน์ในการแบ่งพื้นที่ให้สมดุลและการใช้สอยพื้นที่ให้มีความเหมาะสม นอกจากนี้พิพิธภัณฑสถานกับผู้ชมเป็นปัจจัยสำคัญที่ให้ความสำคัญกับลักษณะของผู้ชมประเภทต่างๆ สิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าชม การรับรู้ของผู้ชม ความต้องการในข้อมูลของผู้ชม การป้องกันความเสียหายของวัตถุจัดแสดง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและถือเป็นข้อปฏิบัติสำคัญในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด⁵⁸

ศรีศักร วัลลิโภดม บทความเรื่อง “พิพิธภัณฑสถานกับการศึกษานอกระบบ” ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานว่าเป็นแหล่งที่อบรมความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้แก่คนในสังคม ช่วยให้เห็นในสังคมแต่ละท้องถิ่นแต่ละภูมิภาครู้จักตนเอง และเป็นการแสดงให้เห็นภายนอกได้รู้ถึงความเป็นมาทางวัฒนธรรมของบ้านเมืองและท้องถิ่น พิพิธภัณฑสถานควรนำเสนอเนื้อหาความรู้ทางสภาพแวดล้อมธรรมชาติของท้องถิ่นหรือภูมิภาคความรู้ทางหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นหรือภูมิภาค ความรู้ทางชาติพันธุ์วรรณาของท้องถิ่นหรือภูมิภาคเพื่อให้ทราบถึงกลุ่มชนที่สืบอยู่ในปัจจุบันว่ามีความเป็นมาเป็นไปอย่างไร ตลอดจนความรู้และลักษณะพิเศษทางสังคมเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมระหว่างท้องถิ่นหรือภูมินาณนั้น อีกทั้งยังควรให้ความสำคัญของเนื้อหาในมุมมองของคนท้องถิ่นทั่วไป และไม่จำกัดขอบเขตเฉพาะเรื่องราวของหลวงหรือศาสนา เพื่อให้เห็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นในมิติที่กว้างขวางมากขึ้น โดยวัตถุจัดแสดงไม่จำเป็นต้องมีราคาแพง หากแต่ควรมีความหมายเพียงพอ กระตุ้นให้คนในท้องถิ่นเกิดความสนใจ ความรัก และความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเป็นสำคัญ⁵⁹

⁵⁸ กรมศิลปากร, การออกแบบจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑสถาน (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1997) จำกัด, 2533), หน้า 8.

⁵⁹ ศรีศักร วัลลิโภดม, พิพิธภัณฑสถานกับการศึกษานอกระบบ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), หน้า 28.

2.6. กรอบแนวคิดการศึกษา

ตัวแปรอิสระ

